

L-GHID TA' L-ASSUNTA

IS-SITTA U TLETIN SENA

36 (2001)

PALAZZO MARGHERITA

**L-ESPERJENZA
TAGHNA**

**.....IL-GARANZIJA TIEGHEK
FL-ISBAH ĠURNATA TA'
HAJTEK**

Għal aktar dettalji ċempel 555737 jew 557898

36 (2001)

*Stampat
ghall-ewwel darba
Awwissu 1966*

*Pjazza tal-Katidral,
Cittadella, Għawdex.
VCT 103*

Tel • 21554101
Fax • 21564572

Home-page:
<http://www.gozocathedral.org>

E-mail:
l-ghid_ta_l-assunta@gozocathedral.org

Editur
JOSEPH BEZZINA

Reklami
CHARLES BUGEJA

Intajjar
NANCY GRECH
FABIENNE GRECH

Proof Reading
REV. GEORGE MERECIA
CHARLES BEZZINA

Setting
ERIC DE BONO

Ritratti tal-goxxa
Il-Kappillan tal-Matriċi imkaxxar fil-
jasar, minn pittura originali ta'
PAWLU CAMILLERI-CAUCHI

Stampata
J. DE BONO
PRINTING PRESS LTD.
TEL: 21552219 • 0944 6795

© Copyright
L-AWTURI HUMA COPYRIGHI TA' L-AWTURI
RESPETTIVU MA JISTGHIJGHI RIPRODOTTI B'ERBA
MO' MINHAJIL-IL-PERMISS TA' L-AWTURI
IL-FEJMIET ESPRESSI FL-ARTIKLI MURXIEK
NECESSARJAMENT TAL-BORD EDITORJALI

1551 - 2001 • 450 Sena ta' Sagrificcji

Fl-1551, jgigifieri 450 sena ilu, il-festa tradizzjonali u antika ta' Santa Marija baqgħet ma saritx. Sa mis-sena 1299, minn meta hu dokumentat li l-Matriċi ta' Santa Marija kienet żgur tiffunzjona ta' parroċċa, ma hux magħruf li l-festa qatt thassret. Izda dik is-sena ma kienx hawn Għawdxin biex jiċċelebraw il-festa.

Inqas minn tliet ġimghat qabel, il-Hadd, 26 ta' Lulju, 1551, iċ-Cittadella kienet infetħet lill-armata Torka taht it-tmexxija ta' Sinan Paxà, ir-Rajjes Dragut, u Kambil Bej. Wara bombardament ta' jumejn, is-swar bdew iċiedu, u biex, minghalihom, jevitaw stragi, il-kapijiet iddeċidew li jifthu l-bieb ewlieni. Bdiet l-ikbar katastrofi fl-istorja millennarja ta' Għawdex. Il-Knisja Matriċi kienet imharrbta u mahruqa. L-Għawdxin kollha, irġiel, nisa, u tfal, kienu mkaxxkra fil-jasar. Fost dawk imjassra kien hemm il-kappillan tal-Matriċi, Dun Nicolò Castelletti, li ma harabx bħal oħrajn, izda baqa' jagħti konfort lill-parruċċjani tiegħu f'dawk il-jiem ta' prova. Dun Nicolò ittieded fil-jasar u miet fil-ktajjen effett tat-tbatija li għadda minna.

Izda l-fitt Għawdxin li harbu ma damux ma reġgħu lura fi djarhom fiċ-Cittadella. B'sagrificċji kbar, il-Matriċi ssewwiet u f'inqas minn sentejn reġgħet bdiet tiffunzjona. Il-festa reġgħet bdiet issir mill-1553. L-ewwel kappillan wara dan l-assedju ta' Għawdex kien Dun Leonard De Cace, l-ewwel wiehed li kellu t-titlu ta' Arcipriet. Stinka fuq li stinka biex mill-ġdid poġġa l-Matriċi fuq saqajha. U hekk għamlu l-Arciprieti li ġew warajh sal-lum. 450 sena ta' sacrificċji għaliex kif nafu lkoll mill-esperjenza personali tagħna xejn ma jsir bla sacrificċju, ahseb u ara kif tista' tmexxi l-knisja ewlenija ta' Għawdex bla sacrificċju.

Fuq il-passi tal-predeċessuri tiegħu u fl-okkażjoni tas-Sena Marjana 2001, l-Arcipriet preżenti haseb halli jitpoġġa stellarju tad-deheb bid-djamanti b'għieh lil Santa Marija. J'Alla l-imhabba lejn Santa Marija murija minna l-parruċċjani fl-ghotjiet għal dan l-istellarju, tintwera fi kliemna u f'imġibitna ma' Alla u mal-proxxmu tagħna.

joseph.bezzina@gozocathedral.org

L-ISTRAGI TA' L-1551 U L-LEĠĠENDA TA' BERNARD DE OPUÒ

kitba ta'

Victor John Galea

1. TARHUNA

Tarhuna, post xi 64 kilometru 'l ġewwa minn Tripli, nies midhla ta' dak il-pajjiż, jorbtuha ma' l-istragi li ghamlu t-Torok Ghawdex fl-1551. Jissemma patri Frangiskan Taljan, Kustanz Bergna, li fi ktieb li hareġ fl-1925 jghid li Tarhuna hemm nies li lsienhom u twemminhom xejn ma jixbhu lil tal-Misilmin li jghixu madwarhom. Inqala' wkoll patri iehor, did-darba Malti, Wistin Taliana, li twieled Tripli fl-1873. Dan jghid li fl-1551 it-Torok kaxxru l-Ghawdxin Tarhuna, fejn mitluqa minn kulhadd, kellhom jaqilbu Misilmin. Izid li diskorshom kien fih hafna kliem Malti. Meta huma jkollhom xi jghidu ma' l-Gharab dawn kienu jghidulhom b'kuljuna: Giddkom Malti!

Fl-ahharnett l-istoriku Dumnikan Indri Vella jghid li Malti Tripolin, kunjomu Manara qal li sama' lil wiehed minn dawn ta' Tarhuna jghid li nannuh kien jghidlu li huma kienu Maltin, vittmi tal-vendetta ta' Dragutt.

Li hu żgur hu li minn Ghawdex, it-Torok niżlu Tagura xi ghoxrin kilometru fil-lvant ta' Tripli u dment li l-flotta Torka kienet hemm matul l-ewwel nofs ta' Aywissu bieghet li setghet lsiera Ghawdxin. Wara li t-Torok hadu 'l Tripli lejlet Santa Marija, il-flotta salpat ghal Stambul bil-kotra ta' l-Ghawdxin abbord.

2. IL-VENDETTA TA' DRAGUTT

Xi tkun il-vendetta ta' Dragutt li kienu jsemmu dawk ta' Tarhuna? Dun Alwiġ Vella (1859-1928), fir-rumanz tiegħu *Bernard De Opuò* li hareġ fl-1898 ma jibdiex l-istorja fl-1551 bhalma forsi wiehed kien jistenna imma fl-1540 meta Dragutt waqa' l-sir fit wara li niżel Ghawdex nhar l-20 t'April ta' dik is-sena. Imbagħad jghaddi għas-sena 1544 meta Dragutt

wara li ghamel erba' snin jaqdef għal sidru fuq xini tal-familja Genwiza Lomellini, niżel Ghawdex nhar il-25 ta' Settembru.

Ix-xorti riedet li, fil-ġlied li nqala', l-Ghawdxin lil Dragutt qatlu lil hih. Flok radde wlu l-katavru tiegħu l-Ghawdxin hallew l-ghadab u l-misrur li kellhom għal Dragutt jagħmihom u harquh. Jghidu li kif Dragutt kien mitluf bir-rabja hu u hierēg mill-Fliegu niżel fuq il-Gebba tal-Halfa li hemm bejn Hondoq ir-Rummien u Ras il-Qala sewwasew taht iż-Zriezaq qabel tilhaq il-Bugħaž u fuqha halef il-qerda ta' Ghawdex u tal-Ghawdxin.

Minn dak inhar it-Torok tista' tghid ma qatghu xejn. Is-sena ta' wara ġew darbtejn, l-ghada ta' Santa Marija u fil-hamsa ta' Settembru. Fl-1546 ġew nhar is-27 ta' Mejju u fost l-ilsiera li qabdu kien hemm il-Kappillan ta' San Gorg. Gew ukoll f'Lulju ta' l-1549.

3. DRAGUTT IFITTEX IL-QERDA TA' L-ORDNI TA' SAN ĠWANN

Jekk sa l-1549 Dragutt kien halef il-qerda ta' Ghawdex u tal-Ghawdxin, mis-sena ta' wara 'l quddiem beda jfittex li jqaċċat lill-Kavaleri ta' San Ġwann minn Malta u minn Tripli wkoll halli jeqridhom darba għal dejjem. Sa l-1550 Dragutt kien iqatta' x-xtiewi Ġirba mohbi bejn ix-xatt t'isfel ta' dik il-ġżira u x-xtajta tat-Tuneżija li hemmhekk jifih f'port kenni. Imbagħad f'dik is-sena ha 'l Mehdija, belt bejn Susa u Sfaqs bi dritt Lampedusa, u sfortunatament, Malta.

L-Imperatur Karlu V, ir-Re ta' Spanja u sovrana ta' Malta, billi sa minn Novembru ta' l-1545 kien jinsab fi tregwa mat-Tork, f'April ta' l-1550, kiteb lis-sultan u qallu li l-huf ta' Mehdija kien jikser it-trattat ta' paċi. Fl-istess

*Patri Bartilmew Bonavia jiddiskuti mal-Bâxa Sinan Paxa l-amistju biex tinfetah iċ-Ċittadella.
(pittura originali ta' Pawlu Camilleri Cauchi, 2001)*

xahar Dragutt hareġ ihuf għall-prejjeż madwar Sqallija u Napli. Andrea Doria, l-Ammirall ta' Spanja, wasal Napli f'Mejju u qatagħha li jahbat għal Mehdiya kif Dragutt kien meħdi bis-serq bhas-soltu. Mehdiya ċediet wara asseċċju li sar mit-28 ta' Ġunju sa 10 ta' Settembru. Inhelsu sebat elef ilsir u s-suldati Spanjoli. Tal-jani u Maltin sabu mhażen shah wiċċ id-dinja. merkanzija u dehbijiet, fided u rikkezzi ohra fid-djar sforz il-hell ma jaqta' xejn tax-xwieni ta' Dragutt.

Jekk Dragutt x'hin l-Ghawdxin harqulu lil hu sar xjaten issa, kif sema' x'kien għalu, sar infern shih. Wahhal fil-Kavaleri ta' San Ġwann u halef il-qerda tagħhom minn wiċċ id-dinja. Għalhekk, billi bis-saħha tiegħu dan ma seta' jagħmel xejn, qabhad lill-hbieb li kellu Stambul ixahħmu lill-bwaxa bir-rigali li bagħtilhom halli jahmu lis-Sultan kontra l-Ordni. Dan ma riedx wisq biex jisbel għall-Kavaleri li għalih ma kenux hliet għajta kursala jhufu fl-ibhra li hu kien iqis tiegħu.

Sadattant Dragutt kien reġa' ntana' Ġirba. Andrea Doria ġie għalih u għalaqlu t-triq miż-żewġt ibnadi, jghidlek ġewwa hu x-xilep. Imma

Dragutt kaxkar ix-xwieni fuq il-parati għannaha l-ohra tal-gżira u f'April ta' l-1551 harab lejn Stambul fejn kompli jonfoħ fin-nar biex is-Sultan jibgħat il-flotta li kien qed jarma għal Malta u Tripli halli jiknes min-nofs lill-Kavaleri. Hu u sejjer id-demmi ma halliehx u għied għal wara Malta fejn niżżel in-nies Haġra s-Sewda.

L-Imperatur Karlu V f'ittra li kiteb lis-Sultan Tork fl-aħħar ta' Ottubru tal-1550 qallu li ma kienx iqis li l-hbit li sar fuq Mehdiya bhala ksur tat-tregwa billi dil-belt kienet biss il-bejta ta' kursal. Imma t-Tork biex ikollu skuża halli jahbat għall-artijiet ta' l-Imperatur għamel lil Dragutt gvernatur ta' Santa Mawra, wahda mill-gżejjer Jonji, u għalhekk uffieċċjal Tork. Fl-ambaxxata li bagħat lill-Imperatur, is-Sultan Tork qallu fost l-ohrajn, biex jerhi lil Susa, Monastir, u Mehdiya f'idejn Dragutt.

Is-siegha t'Ghawdex kienet qegħda toqrob. Dragutt kif sab ruhu Stambul dawwar lil dawka ta' madwar is-Sultan biex il-flotta li kienet qiegħda titlestha flimkien max-xwieni tal-kursala bil-bandiera Torka jahbtu għal Malta u Tripli halli jeqirdu darba għal dejjem lill-

Kavallieri ta' San Ġwann. Tant impressjona lis-Sultan Dragutt, li lill-kmandant tal-flotta, il-Baxa Sinan, qallu biex dejjem ifittex il-parir ta' Dragutt waqt l-impriza.

Il-flotta Torka li waslet fil-Far ta' Messina f'Lulju ta' l-1551 kellha 112-il-xini u tletin fusta ma' żewġ galjazzi, birgantini u bastimenti oħra tat-trasport. Gellieda kien hemm dawra ta' tnaix-il elf, l-iktar ġannizzri, dawk is-soldati li fl-istampi ta' l-Assedju l-Kbir narawhom b'mitra twila bajda f'rashom, jagħtu lemha lill-patrijarka ta' Moskva. Dawn il-ġannizzri ma kienu Torok xejn, imma tfal misruqa mill-familji Nsara u mtellgħa misilmin fanatiċi Stambul. Minn Messina l-flotta daret 'l isfel, harbietet 'l Awgusta, u nhar it-tminax ta' Lulju kienet fuq Malta fejn dahlet Marsamxett.

4. MSEJKNA L-GHAWDXIN

X'hin l-aħbar li kienu ġejjin it-Torok waslet Għawdex, żewġ dgħajjes mimlija nisa u tfal telqu lejn Malta biex jistkennu l-Birgu. Billi l-Għawdxin li qabdu t-Torok kienu bejn il-hamest elef u s-sitt elef, aktarx li dawn iż-żewġ dgħajjes kienu hađu biss in-nisa u t-tfal ta' l-aħjar nies tal-gżira. Il-Grammastru d'Homedes reġgagħhom lura, billi, kif jgħidilna Vertot, heddihom li jgħarraqhom jekk jersqu lejn il-moll tal-Birgu.

Min jaf dawk it-tfal li reġgħu lura lejn Għawdex biex wara qabduhom it-Torok u hađuhom Stambul, sabux ruhhom miġbura mal-Ġannizzri u fl-1565 gewx Malta biex jithallu mill-Kavallieri, għatxanin biex jaqdbu wiehed minnhom haj u jifthulu sidru salib bix-ximitarra?

5. GHAJN GHAL GHAJN U SINNA GHAL SINNA

Minn Marsamxett, il-Baxa Sinan u r-Rajjes Dragutt telgħu fuq Xiberras, fejn illum hemm Kastilja, biex jistrawardaw lil Sant' Anġlu. X'hin intebħu li Sant' Anġlu u l-Birgu ma kontx teħdom kif ġieb u lahaq, daru għall-Imdina. X'hin it-Torok kienu hemm fuq, il-galjotti tagħhom li kienu għassa għal xi ċaqlija fuq il-baħar, qabdu vaxxell ġej bil-qamh minn Sqallija. Fuqu sabu ittra li l-prokuratur ta' l-Ordni Messina kien baġhat lill-Grammastru. Din kienet ittra finta maħsuba biex thawwad l-għadu.

Il-prokuratur kienet lill-grammastru li Andrea Doria kien mistenni Messina biex wara jinzel Malta jabbat għall-flotta Torka. Billi Dragutt kien miġħuf, għal darba tnejn, x'kien isarraf Doria, ittra bħal din ma setgħetx ma tħassibhomx. Il-Baxa ma riedx jinqabad bix-xwieni magħluqa Marsamxett u hu bl-armata r-Rabat ta' l-Imdina, bil-kanuni li bihom ried jabbat għal Tripli, bl-għażla li, jew ikaxkarhom lura bi tbatija kbira, jew iħallihom urajh.

Habat tajjeb li x-xwieni tar-Rajjes Dragutt qabdu wkoll dgħajsa li kienet salpat mill-Birgu għal Għawdex. Fuqha kien hemm il-gurat Pawlu di Nas ma' xi artilliera u ffit krietel porvli għall-kanuni u l-ikkwiebet. Minn dan Dragutt intebah li Għawdex la kellhom porvli u lanqas bumbardiera biex jisparaw il-kanuni.

Għalhekk wara li l-Baxa Sinan qatagħha mal-Kunsill li jwarraħ malajr mill-Imdina u jgħabbi n-nies u l-kanuni minn San Pawl il-Baħar halli jekk jiffaċċa xi għawġ minn Sqallija jkun f'baħar miġħuf, Dragutt, bil-Bej Kambil jagħtih palata, dawruh biex jabbat għal Għawdex li kien lest jaq' f'halqhom bħal bajtra misjura. Il-flotta Torka fil-fliegu mhux biss kellha l-kenn minn xi majjistralata sajjija, imma jekk kellu jiġi fuqhom Doria għall-għarrieda minn Sqallija, kienet tista' tiżgiċċa min-naha l-oħra u ssalpa għal Tripli. Barra minn hekk l-Imġarr kellhom ilma kemm iridu la kemm igerbu l-btiet għal fuq ir-ramel. Minn hemm ukoll setgħu jgħorru l-kanuni għar-Rabat bla ma jiehdu dik il-kedda li kienu hađu Malta sa l-Imdina. Mur ara Dragutt x'hass x'hin nhar l-Erbgha tat-22 ta' Lulju, fil-ghodu kmieni, il-flotta Torka harget minn San Pawl il-Baħar u baħhret lejn l-Imġarr t'Għawdex fejn nizzlet in-nies u l-kanuni. Hemmhekk hares lejn il-Hagra tal-Halfa u ftakar fil-gurament li kien ha fuqha. Għalkemm qalbu kienet hebritu li hu wkoll kellu jħalli għadu fuq l-art tal-Kavallieri l-aqwa li għalih jivvendika lil huh, li l-irmied t'għadmu kien inkines minn fuq is-swar tal-belt ta' Għawdex u ntehet id-Dimnija.

6. IS-SWAR TAL-BELT T'GHAWDEX

Is-swar tal-Belt ta' Għawdex li jħarsu għal fuq ir-Rabat ma kenux bħal dawk li hemm illum. Flokhom fl-1551 kien hemm hajt ġej għat-tond, li kien ikompli d-dawra ta' dak li għad hemm illum in-naha tat-tramuntana. Jekk nistgħu noqogħdu fuq il-pjanta li waslitilna, dal-hajt kellu parapett idur miegħu kollu. Filwaqt li kont

Bernardo De Opuò jissielet mat-Torok
(pittura originali ta' Pawlu Camilleri Cauchi, 2001)

tista' tispara l-ixkwiebet ta' dak iż-żmien minn wara dan il-parapett żgħir li ma kontx tista' tispara kanuni, li jridu mhux biss, dak il-fetha fil-hajt iġidulha lamberżuna, imma jridu ukoll dik il-wesgħa warajhom iġidulha terrapiena.

Biss il-pjanta li hallielna Matteo Perez d'Aleccio, li kien Malta bejn l-1576 u l-1581, ta' kif kien is-sur wara li ssewwa wara l-1551 imma qabel inbnew is-swar li hemm illum, wiehed jista' jgħid li aktarx kien hemm fejn tqiegħed tliet kanuni fuq in-naha li thares lejn ir-Rabat, dejjem jekk dawn il-postijiet ma sarux wara li ssewwiet il-prexxa li kienu fethu t-Torok fl-1551.

Fil-fatt x'hin it-Torok fethu n-nar b'disa' kanuni kbar u oħrajn iżgħar minn żewġ batteriji, wahda hdejn San Gorg u l-oħra taht Pur-tirjal, Ghawdex seta' jwieġeb b'kanun wiehed biss. Wara li t-Torok qatlu l-bumbardier li kien Inġliż u qalbulu l-kanun hadd ma kien hemm lest biex jehodlu postu. Dan ifisser, mhux biss li ma kienx hemm min hu kapaci jispara kanun, imma jfisser ukoll li la l-kanun u lanqas minn jisparah ma kellu ebda rpar min-nar tat-Torok.

7. GVERNATUR FLOK HAKEM

Issa ix-xorti hazina tal-Ghawdxin riedet li f'dik is-sena li gie Dragutt biex jithallas għall-hruq ta' huh, il-Hakem Ghawdxin kien tneħħa biex floku sar kavalier gvernatur. Dan kien Fra Galazjan de Sesse, Aragoniż bhall-Grammastru. L-ordni kienet issejjah gvernatur lill-kavalier li kien ikun responsabbli minn fortizza li kienet tissejjah kastell. Hekk Malta nsibu l-gvernatur tal-kastell Sant'Anġlu u dak tal-kastell Sant'Iermu. Barra minn Malta kien hemm il-gvernatur ta' Tripli. Għalhekk il-belt t'Ghawdex li kienet tissejjah *terra* taht il-hwakem bdiet tissejjah kastell, kif hafna għadhom isibuha sal-lum, avolja l-gvernatur ilu li għab minn Ghawdex dawra ta' mitejn sena. *Terra*, kelma "sui generis" u għalhekk m'għandniex nittraduċuha la belt u lanqas kastell u wisq inqas ngħidu li *terra* kienet Ghawdex kollu. F'għajnejn il-kancellerija tassaltna ta' Sqallija *terra* kienet grad inqas minn *città*, bhalma kienet l-Imdina, li għalkemm twikkiet bi gvernatur fi żmien il-Kavallieri, il-hakem baqa' sa żmien l-Inġliżi, meta neħieh il-gvernatur Thomas Maitland fl-1819.

*create
the correct
impression with*

J. de Bono Printing Press Ltd

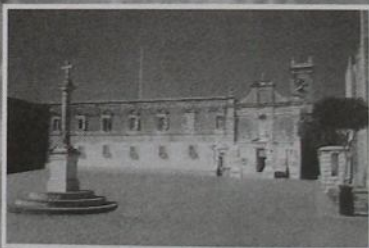
*Best Service!
Best Quality Printing!
Best Prices!*

Artwork, Photo Retouching, Colour Separations,
Printing of Brochures, Books, Business Cards,
Invoice Books, Flyers, Stickers, Menus, Holy Cards etc...

PHOTO RETOUCHING

BEFORE

AFTER

WE ARRANGE ALL KINDS OF PHOTOS, OLD, NEW, BLACK/WHITE & COLOUR
WE EVEN PRINT YOU PHOTOS ON PHOTO PAPER OR SLIDE

Make your best quality separations for only

A5 for only Lm 5.50 • A4 for only Lm 8.50 • A3 for only Lm 13.50

when printing at us

A4 paper for only Lm 1.65 for 500 sheets

1, ST. CORONATO STREET, NADUR. TEL / FAX: 21 552219 MOB: 0944 6795

8. "BUKKUN GHAT-TAFJA"

L-Ghawdxin kien ilhom jissieltu mal-kursala minn qabel l-1551 u ghalhekk il-kliem li Bosio qiegħed f'halq il-gurat Pawlu di Nas xhin inqabad ilsir, jigifieri li l-Ghawdxin kienu ilhom jeqfulu lil Dragutt u li dejjem fdaw fis-swar ta' belthom biex tharishom, kien minnu. Li ma qisux l-Ghawdxin kien li altru tehodha mal-kursala li kienu jinżlu Ghawdex għall-ilma l-Imgarr jew Ghajn Barrani jew biex jaqbd u dawk l-Ghawdxin li kienu jkunu jahdsu ż-żara' jew mehdija jidirsu fuq l-enieder u altru tehodha ma' l-armata Torka li giet bl-iskop mhux biss li tisaq, imma biex tiehu jekk tista' lil Malta u l-Ghawdex, u jekk le, għall-inqas lil Tripli. Mhux biss kienet imdewda Gannizzri imma kellhom il-kanuni biex jahbtu għas-swar u jgarrfuhom.

L-ghadu tat-Torok kien biss iż-żmien. Biex jehilsu flok żewġ kanuni jew tlieta li kienu jkunu biżżejjed biex jifihu selha fis-sur halli kienu mbagħad jistiednu lill-gvernatur biex, jew iċiedi jew jistenna assalt ġenerali, li seta' jispicċa f'mas-sakru, it-Torok tellghu disa' kanuni kbar u oħra żgħar. Kieku l-gvernatur kien Fra Nicolas Durand de Villegaignon li tela l-Imdina biex qawwa l-qalb ta' poplu li kien qata' jiesu qabel beda l-bumbardament jew La Vallette li matul l-assedju l-kbir mar hu stess jissielet fuq il-prexxa tal-biza' li kien hemm fil-posta ta' Kastilja, il-Birgu, kieku kienu jiġbru s-seba' mit raġel li kien hemm ta-jbin għall-ġlied fuq il-prexxa u jistennaw l-ghadu hemm, imma l-gvernatur kien de Sesse, li ried jehles kemm jista' jkun malajr iktar mit-Torok.

Il-kanuni Torok fethu n-nar qabel tluġh ix-xemx nhar il-Gimgha ta' l-24 ta' Lulju u baqghu sejin jagħtu sal-Hadd. Il-gvernatur, x'hin ra l-hitan niżlin borra u kien jaf sew x'kien ġej wara, mal-lejl ta' bejn is-Sibt u l-Hadd nizzel b'habel lill-patri Agostinjan Bartilmew Bonavia, Malti minn Bubaqra, biex jiftiehem mal-Baxa halli jiftahlu bwieb il-belt, im-basta jhalli mitejn ruh mill-kbarat hielsa. Il-Baxa lill-patri qallu li ladarba hemm il-prexxa fis-sur kien hu li jghid x'għandu jsir u wiegħdu li jekk il-gvernatur jiftah il-bwieb bla telf ta'

*L-ahhar Ghawdxin jissielet ma' Tork.
(pittura originali ta' Paul Falzon, 2001)*

żmien kien lest iħalli erbghin mill-kbarat hielsa u mhux iktar.

Dawk li kienu jriduha ta' majjuri, fosthom il-gvernatur u l-kappillan maġġur tal-Matriċi, gabru malajr malajr dak li setghu fil-kxiexet minn għalihom se johorgu hielsa u jparpru lejn Malta. Msieken de Sesse u l-oħrajn m'ghaddilhomx minn rashom li raġel kbir barra ras kbira jfisser ukoll raġel mimli bil-ghomor, xih kagħba. Dawk li ma kenux magħduda mal-kbarat, imma kellhom rashom fuq għonqhom u dirghajhom ta' l-azzar, kif xammew x'kien qed jinhema mill-kapurjuni, qabdu u ddendlu mas-sur tan-naha tat-tramuntana u harbu lejn il-muntanji fejn stahbew fl-imxieti, għerien kbar daqs habs mohbija wara l-hitan tas-sejjeħ u s-sigar u dabbru rashom sa ma ghaddiet il-burraxka. Dun Frangisk Agius jghid li minn dawn kien hemm mat-tliet mija b'kollox.

Dino Felici

Sculptori

Avenza - Italia

Fornituri ta' l-Artal tal-Katidral

(Disinn originali Kav. Paolino Camilleri Cauchi)

Agenti: **E. THEUMA** & COMPANY LTD.

Theuma House, 302, St. Paul Street, Valletta. Tel: 234075, 236605
Fax: 244201. E-mail: theuma@dream.vol.net.mt

Il-bibien infethu il-Hadd u l-bravu patri Bona-
via qaghad taht il-mina biex iserrah mohh is-
sibbienna Torok u ghajjarhom jidhlu bla biża' ta'
xejn jisirqu kull ma jsibu jista' jingarr, jistu-
praw lin-nisa, u jorbtu lil kulhadd ir-rink ilsir.
Ma dawn kiluha wkoll il-gvernatur u kappillan
magħgur tal-Matriċi. Kif waslu x-Xatt mal-qatta
mgħobbija bil-bagoll li għenilli kienu tefghu
għidhom fih, nezzgħuhom u rabtuhom mal-
moqdief tax-xini biex jaqdfu għal sidirhom lejn
Tripli meta l-flotta Torka harget mill-Fliegu
b'rih tajjeb fit-tletin ta' Lulju.

Dun Nikol Castelletti ma vinċiex il-vieġ u miet
fil-ġasar wara sentejn, imma l-gvernatur de
Sesse dam f'din il-hajja sakemm infeda fl-1556
u għe Malta biex deher quddiem kummissjoni
biex iwieġeb talli kien ċieda l-kastell
f'Għawdex kiesah u biered bla ma biss hareġ
sejfu mill-ghant. Imma De Sesse mhux biss
kien mexa skont l-użu tal-gwerra, imma bhala
prova li ma tradixx lill-Ordni seta' jurihom il-
kallijiet li rabbew idejha wara hames snin qdif u
mhux biss helisha hafif imma ha promozzjoni.

9. U L-HEMDA U S-SKIET HAKMU 'L DIN L-ART KIEBJA

Sir Temi Zammit fir-raba' ktieb tal-Gabra ta'
Ward li jien qrajt l-iskola elementari tax-
Xagħra fl-1944 jisthajjel li l-Grammastru xhin
ra l-qluġh jibiegħdu haseb li helisha hafif għax
ma kienx għadu jaf x'hemma kienet waqgħet
fuq Għawdex. Jghid ukoll li l-Baxa, biex bhal
dak li qallu jzomm kelmtu, qabad erbghin xih
ghakka, sejhilhom u qalilhom: Intom in-nies il-
kbar tal-belt, mela jien nerhilkom għax hekk
fhejmt mal-kavaler, morru, il-bqija għal fuq
ix-xwieni.

Imma ma dawn kien hemm ukoll il-patri Bona-
via li tant kien stnka biex witta t-triq halli kol-
lox imur harir... għat-Torok. Miegħu nhelset
mara ma' binha. Jekk din kenitx il-buddaxa,
bhalma haseb xi hadd, ma nafx.

10. IL-ĠABRA GHALL-FIDI TA' LSIERA GHAWDXIN

Minn Temi Zammit sirt naf ukoll li l-isqof ta'
Malta, wara li għab indulġenza plenarja minn
ghand il-Papa lil min jagħti xi haġa għar
kemxa flus biex jifdi lill-Għawdxin u hafna
nies kellhom ix-xorti jergħu jaraw dawn il-
gzejjer. L-istess iġid Dun Frangisk Agius.

Imma dan minnu?

Mit-tiftix tal-Professur Wettinger insiru nafu li
kulma ngabru kienu biss sitta u hamsin uqija
wara sentejn għir mill-parroċċi kollha. Minn
Hal Qormi darba minnhom ingabret dirdiena
biss, jigiġifieri nofs habba (.017ċ). Huwa l-
mejjet, kienet tghid ommi, jista' jerfa' lill-haj?
Xi kemm ilsiera kont tifdi b'sitta u hamsin
uqija? Se niehu l-eżempju ta' ċorma tal-
Katerinetta.

Xi sentejn qabel l-istragi f'Għawdex Dragutt
qabad il-Katarinetta, l-aħjar xini li kellha l-
Ordni, u hadha Ġirba bic-ċorma b'kollox. L-
Ordni kellu jhallas tliet mit skut ir-ras biex
heles iċ-ċorma mill-ġasar. Issa tliet mit skut
iġibu hamsa u ghoxrin lira li jsarrfu mija u
ghoxrin uqija. Għiduli issa kif "hafna"
Għawdxin setghu jaraw pajjżhom bis-somma li
ngabret? Żinn!

11. IL-LEGGENDA TA' BERNARDO DE OPUO

Bosio li tkellem mal-Għawdxin xjuh li kienu l-
Belt ta' Għawdex waqt l-istragi ta' Lulju ta' l-
1551, jghidliha li Bernardo de Opuo, suldat
Sqalli, malli ra lit-Torok dehlin għas-sakkegġ
xhin gab quddiem ghajnejh x'kien se jġirihom
martu, li kienet Għawdxija, maż-żewġ uliedu,
xhejbiet imlahhqa għaž-żwieġ, ġera lejn daru li
kienet fit-triq li llum semmewha għalih u l-
ewwel qatel 'l uliedu u mbagħad 'l ommhom, li
griet biex tipperċedihom.

Kif kellu l-arkibus ikkargat u d-dard lest fil-
ballastra, hareġ fil-bieb jistenna lit-Torok gejjin
biex jidhlu. B'tir ta' l-arkibus u iehor tal-
ballastra, qatel l-ewwel żewġ Torok li resqu
biex jidhlu u mbagħad silet sejfu u dahal fir-
rassa biex ibigh hajtu bil-ghali kemm seta' sa
ma waqa' mqatta' b'cejje bix-ximitarri tal-
ghadu.

Sa hawn x'tghid l-istorja, imma l-leġġenda li
sibt f'wiehed mir-rapporti tal-viżiti pastorali
wara li Għawdex sar djoċesi għandha iktar xi
tghid. Dil-leġġenda tghid li Torok, Bernardo
mhux tnejn biss qatel imma mija u hamsa, ko-
llha minn fuq l-ghatba ta' biebu. Kif il-forzi
bdew iħalluh wara dik il-battikata kollha, resaq
Tork u dahhallu zokk f'ghajnu li baqa' diehel
f'mohhu u qatlu.

MARDAN'S Mini Market

Discount Supermarket

For all your daily need

Sabina Square, Victoria - Gozo

Tel: 556906

For all your daily needs

*L-Ghawdxin fil-ktajjen imkaxkra għall-ġasar.
(pittura originali ta' Mark Sagona, 2001)*

Dawn it-Torok shabhom difnuhom f'it 'il barra mill-Kastell f'għalqa fl-inhawi ta' Gidrin. Il-kittieb jagħtina hjiel kif setgħet nibtet din il-leggenda billi jfakkarna li qrib is-sena 1844, il-lavranti tal-gabillot Dun Vincenz Gatt, huma u jahdmu l-għalqa sabu hafna għadam b'ir-rjus b'kollox. Sa ma nkitbet din il-leggenda kien għadhom isibu l-għadam huma u jahartu dik il-għalqa.

Isem sid din l-għalqa thalla vojti fl-original. Biss mill-isem Ta' Gidrin nistghu nobsru li kienet bejn Triq Sant'Orsla, li ahna nafuha bhala Wara ta' Gidrin, it-Triq ta' Gidrin li tinzel minn din it-triq għad-Dawwara u t-Triq ta' Kercem, dari raba' tal-Gvern sal-knisja ta' San Quzman. Jien għandi x'jgħidli li dan il-għadam ma kienx tat-Torok. Kieku l-għalqa kien ilha tinhadem minn żmien it-Torok, kieku l-għadam ma kienx iħalli sa tliet mit sena wara biex jinstab.

Aktarx li din il-għalqa kienet ċimiterju li sar malajr malajr waqt xi mxija u sa dak in-nhar li beda jinstab l-għadam kien għadu ma mtešx. Din il-leggenda nebbhitni biex nikteb fuq il-knisja ta' San Quzman li kienet f'dawk l-akkwati ukoll.

12. GHALIEX IL-KAVALLIERI HALLEW IL-BELT TA' GHAWDEX KIF KIENET

Meta ġew il-Kavallieri fl-1530 Malta swar ma kienx hawn hliet Sant'Anglu u l-Imdina. Billi kienu għadhom bit-tama li jergghu lejn Rodi, għall-ewwel sewwew is-swar ta' Sant'Anglu u l-Imdina biss. Wara li L'Isle Adam habat għal Modon il-Greċja, bhala l-ewwel pass għal Rodi u għietu fart, qata' jiesu minn Rodi. Hasbu għas-swar tal-Birgu u qatgħulu foss. Lil Sant'Anglu tellgħulu kavalier u qatgħulu foss ukoll. Imma sa l-1551, Sant' Iermu u l-Isle kienu għadhom holma.

Sa l-1551, meta Tripli waqgħet f'idejn it-Torok, la Valette kien mohhu mimli li jgħorr kollox hemm u jitlaq lil Malta għal rihha. Wara l-1551, twebbel b'Korsika, imma l-Genwizi riedu wisq tagħha. Kien biss wara l-Assedju l-Kbir, li l-Kavallieri qatgħuha li jibqgħu hawn.

Għalhekk is-Sur t'Ghawdex sa ma ġew it-Torok baqa' kif kien fl-1530. Kien biss wara li nbniel il-Belt Valletta li l-Grammastru Wignacourt haseb biex sahhah is-swar ta' quddiem ir-Rabat kif narawhom illum.

Ir-Rabat – Ghawdex
Il-21 ta' Ġunju tas-sena 2001

Access vital information from your mobile phone

Get a FREE email address for life

GOZO.COM

SUN

SEA

FUN

www.gozo.com

put your business on Malta's hottest website!

ICS

Quality Computer Products

Island Computer Systems Ltd.
J.F. Kennedy Sqr. Victoria - Gozo

Tel: 558783 /4

www.ics.gozo.com

computers peripherals
upgrades internet
software

The Showcase

...where Giftware means Luxury!

SCICLUNA

HOUSEHOLD GOODS & CANE FURNITURE
(GOZO) LTD.

Shops: 11, 30, 32, 72, 101,
Palm Street, Victoria, VCT 103,
Tel. 554137; 556493.

email: sciclunajg@vol.net.mt

**Discount
shop
All Year
Round**

You will find special offers on:-

- Playpens, highchairs, walkers, car seats, prams & pushchairs
- Children's clothing, casual & formal, from 0-14 years
- Ladies tights, underwear & swimwear

Incredible Prices - See for yourself

Q shop

Guaranteed reduced prices all year round

Located on Giuseppe Labre Street,
Victoria, Gozo. Tel: 556694

IL-KOR FIL-MATRIČI U R-RIT RUMAN

Sa mill-ibghad żminijiet kien hemm drawwa – li l'quddiem ghad niktbu fuqha fit-tul – li l-kappillani tal-parroċċi jmorru jirreċitaw l-Uffizzju Divin fil-kor tal-knisja ewlenja tar-reġjun li fih kienu jghixu.

Hekk fil-*Quinterniolus pro concordia taxarum* magħmul b'ordni ta' l-Isqof Senatore de Mello fl-1436, nafu li numru mill-kappillani tal-parroċċi tal-kampanja ta' Malta kienu jmorru jirreċitaw l-Uffizzju Divin fil-Katidral ta' l-Imdina.

Għawdex dak iż-żmien ma kienx djoċesi u għalhekk ma kellux Katidral. Kellu madankollu knisja Matriċi li fiha kien jiġi reċitat l-Uffizzju Divin ukoll. Ta' dan għandha xhieda għuramentata mogħtija minn Dun Lawrenz de Apapis, Pro-Vigarju għall-Isqof f'Għawdex u Kappillan tal-Parroċċa ta' San Gorg. F'xhieda mogħtija lill-Viżitatur Appostoliku Mons. Pietru Dusina nhar l-14 ta' Frar, 1575, għad-domanda "si curam habet chori", jiġifieri jekk kienx imur għal kor, hu jagħmel riferenza preċiża għar-reċitar ta' l-Uffizzju Divin fil-Matriċi. Madankollu hu ma kienx imur għalih (ara dokument taht):

*"710.
"Et fuit interrogatus sup. supris particularibus, et primo.
Rsp. Super l.º Rsp. In quanto allo servizio del Coro alla Oliva io
non me ne impaccio, se tocca a me, perché non sono se no
semplice Parochiano, et non si fa servizio in coro in questo.
o"*

Taht għurament u fl-istess jum hu stqarr ukoll: "Et servo lo RITO ROMANO alla parrochia mia." Mela, taht għurament qiegħed jgħid li hu juża r-RIT RUMAN fil-parroċċa tiegħu, il-parroċċa ta' San Gorg fir-Rabat, li kien is-subborg tal-Kastell (ara dokument taht):

*a lui, et non credo ti aver più di 100 anime allan
mia Parochia, che non ha più di 40 o 50 case, e io
per me stesso ministro alli miei sudditi li farramenti
et servo lo rito Romano alla Parochia mia sono te-
nuto di celebrarsi la messa la di delle Domeniche, et*

F'imkien iehor fl-istess okkażjoni tal-Viżta jistqarr li: "verum in celebrationem missae uti more gallico, quo ad caeremonias", jiġifieri fic-ċelebrazzjoni tal-quddiesa kien juża xi drawwiet tal-Gallikan, iżda fic-ċerimonjal – fic-ċerimonji biss, bħal ngħidu ahna, is-sinjal tal-paċi kien jingħata wara l-Offertorju. Iżda hu kien isegwi r-RIT RUMAN.

FRANCIS CARUANA LTD.

72 / 73 Republic Street,
Victoria, Gozo.
Tel / Fax: 556248

**Lubbers
BATHROOMS**

*General Importers
Bathroom & Kitchen
Equipment and
Ceramic Tiles*

Fortunato Mizzl Street, Victoria, Gozo.
Tel: 552413 • Fax: 560179

**FRANCIS
CARUANA
LTD.**

*Importers of all
kind of Timber.
Chipboards.
Blackboards.
Veneers and
Building Materials*

Warehouse:
Ta'fija Road, Victoria, Gozo.
Tel / Fax: 552993

la femme

Ladies, teenage and
child boutique

Karlu Galea Str., Victoria,
VCT 111 - Gozo, Malta.
Tel: 564243, 558886
Fax: 564215, Mob: 0947 0114

Mallia Property & Developments Co. Ltd.

Ta' Mallia

**Hardware, Iron,
Steel & Fishing Equipment**

Ta' Mallia, Mgarr Road, Victoria, Gozo, Malta.
Tel: (356) 556947 Fax: (356) 559086

MONSINJUR TARČISJU GATT (1912-1966)

Benefattur tal-Knisja Katidrali • 35 sena minn mewtu

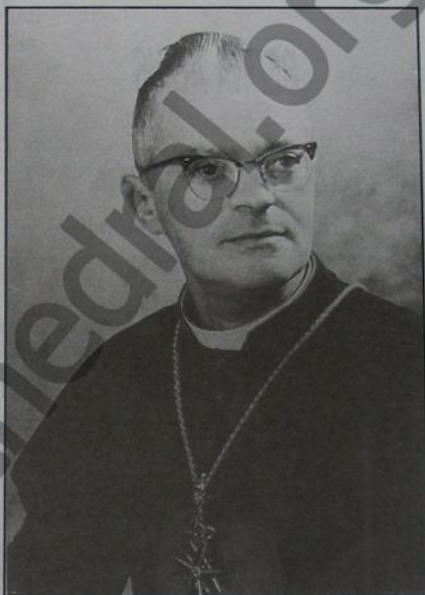
kitba ta'
Geoffrey G Attard

Fost is-saċerdoti eżemplari u mfittxija li żenju l-kleru ta' Ghawdex matul is-snin, jispikka sewwa s-saċerdot Rabt Dun Tarčisju Gatt. Dun Tarčis kien iben Gorg' u martu Marirož Scicluna u kulhadd kien isibhom b'Ta' Qaraboċċu għax dan kien il-laqam tagħhom li bih kienu magħrufa fost in-nies tar-Rabat t'Ghawdex. Ommu, fi żmienha kienet x'aktarx l-aktar mara mfittxa fir-Rabat u anke mill-irhula u ma kienx hemm Ghawdx li fi ċkunitu qatt ma sema b'Marirož il-majjistra. Ix-xogħol tagħha li f'dawk iż-żminijiet ma kienx tant komuni, kien għamilha magħrufa ma' kulhadd.

Tarčisju Gatt twieled ir-Rabat, Ghawdex fit-18 ta' Frar ta' l-1912 u kien mghammed l-ghada u nġghata l-isem ta' Tarčisju. Ha l-ewwel edukazzjoni tiegħu fl-Iskola Primarja fi Triq Vajringa u wara dahal is-Seminarju biex jithejja għas-saċerdozju. Irċieva l-ordinazzjoni presbiterali minn idejn l-Isqof ta' Ghawdex Mons. Mikiel Gonzi fil-Kon Katidral ta' San Ġwann, il-Belt, fil-25 ta' Lulju 1937. Bħala saċerdot, qeda dejjem il-ministru tiegħu bl-akbar żelu u bl-aqwa dedikazzjoni. In-nies kienet thobb tfit-txu għall-qrar u għall-pariri tiegħu.

Fl-1946, l-Isqof Pace hatru ċerimonier tiegħu. Dun Tarčis qeda dan l-uffiċċju bi mhabba u dedikazzjoni kif kien xieraq. Kien habib fidil ta' l-Isqof ta' Ghawdex u sa llum għadu jidher maġenb l-Isqof Pace f'diversi ritratti antiki li jfakkruna f'xi avveniment importanti fl-istorja tad-Djoċesi Ghawdxija.

Fl-1952 l-Isqof ta' Ghawdex Mons Ġużepi Pace hatru Kappillan tal-Korp tal-Pulizija tal-Ferġha ta' Ghawdex u aktar tard intagħżel bħala Direttur Spiritwali tal-Banda Ċittadina Leone tal-Belt Victoria, li tiegħu hsieb torganizza l-festi esterni ta' Santa Marija. Kien ukoll għalliem tat-Taljan fis-Seminarju tal-Qalb ta' Ġesù. Kien mahbub hafna bħala għalliem, kif għadhom itennu sa llum dawk kollha li għaddew minn

taht idejh. Jingħad li kellu hila partikulari biex jgħalliem dan l-ilsien. Għalliem ukoll it-Taljan lin-novizzi ta' l-Agostinjani fil-kunvent tagħhom ta' Santu Wistin.

Imma ma nistgħux insemmu lil Dun Tarčis u ma nsemmu l-imhabba straordinarja li kellu lejn il-Knisja Katidrali, iddedikata sa mill-qedem lill-Assunta. Bħala devot ġenwin tal-Madonna, Dun Tarčis ma setax ma jkollux imhabba partikulari lejn dan il-maqdes għażiż. Ma straxx qabel ma ra l-istatwa artistika ta' Santa Marija tingħata lill-Kapitlu tal-Katidral sabiex tkun meqjuma matul is-sena kollha fl-istess Katidral. Dun Tarčis thabat ukoll sabiex isir għir halli jsiru għaxar triehi tal-bellus ir-rakkmati, wahda għal kull altar. Hadem bla heda sabiex l-istatwa titulari jkollha pedestal tal-fidda u pavaljun tal-lama fin. Qabbad lil

Ta' Dirjann
BOTTLE SHOP

BENNA AGIUS

St. George's Fiel, Victoria, VCT 104 Gozo.

Tel: (+356) 565927, Fax: (+356) 550185.

E-mail: agiusbottleshop.com

Company reg. no. c17560. VAT reg. no. 1344 - 0007

Cafe Royal

5, Independence Square,
Victoria, Gozo.
Bar and Cafeteria

*The Place with a warm
and friendly atmosphere*

Lm 1 - Lm 5

Bargain Shop

**Palm Street,
Victoria**

Tel: 21 550915

*Wasal Stock Gdid ta'
Prams Buggies u Accessorji
Ohra għall-bżonnijiet tat-
tarbija tieghek.*

Arċbishop P. Pace Street,
Victoria, Gozo.

Tel: 564415 Fax: 555083

Fit-Telgha ta' l-Isptar Ġenerali

SANTA MARIJA ASSUNTA

poezija ta'
Mons. Ġużeppe Farrugia-Gioioso (1887-1969)

Lil min tifhiri ahjar minnek naghti
Ja sbejha bhax-xemx fl-eqqel dija,
Min aktar minnek haqqu kull fohrija
Fost l-angli, fost, il-ġnus u il-beati!

Wahdek, int biss, imharsa ġejt mill-htija
Li ġibdet fuqna l-kruh tal-mewt u s-shati,
Int ma kelliex dal-kruh tal-qabar tbati
Għax inti biss b'kull grazzja ġejt moghnija.

Safja bħall-ġilju rawk l-Appostli tielgħa
Bl-angli jghannulek, 'Merhba bik Beata',
Tferrex mnejn tghaddi s-sliem, il-hlewwa, il-fwieha,

Li b'ferh il-ġenna mlew u sebbhu ġmielha,
L-aktar, xhin t'Ibnek fil-lemin rebbieha
Tfaċċajt taht tron, Sultana inkurunata.

nepputih, il-mastrudaxxa Baskal Attard (ta' Kuncetta) sabiex jahdem għall-istatwa bradella u bankun tal-ġewż li mbagħad ġew imzejnin b'hafna disinni tal-bronż kif inhu xieraq. Fi kliem iehor hadem kemm felah sabiex il-Knisja Katidrali ma jkun jonqosha xejn.

Imbagħad, fl-1956 lil Dun Tarcis beda jaqdi l-uffiċju ta' kappillan f'din il-Knisja Katidrali. Kien anke jgħid ir-Rużarju u jagħti l-barka sagramentali ta' kuljum. Bis-sahha tiegħu, l-omelija tal-kwindicina bdiet issir fil-ghaxija. Kien sacerdot mimli żelu spiritwali u heġġa biex ikun ta' servizz għall-poplu t'Alla. Kien xieraq għalhekk li f'din is-sena, l-Isqof Pace għamel lil Dun Tarcis Monsinjur Kuġitur ta' Mons. Salvatore Attard u f'Ġunju ta' l-istess sena hatru Monsinjur effettiv tal-Katidral ta' l-Assunta.

Dun Tarcis kien ukoll tenur ta' hila u kien jiġi mistieden mill-parroċċi ta' Għawdex sabiex

f'jum il-festa jiehu sehem fil-kant ta' l-Innu l-Kbir li jindaqq qabel ma jsir il-hruġ tal-purċissjoni. Hafna huma dawk li għadhom jiftakru b'liema hila kien ikanta s-Salva Regina li tant kellu għal qalbu.

Imma l-mard malajr hakem lil Dun Tarcis u wara ftit beda jitlef ukoll id-dawl, hekk li kontra qalbu kellu jinqata' mill-Knisja Katidrali u jqaddes fil-Knisja ta' Santu Wistin, ftit passi biss bogħod minn fejn kien joqgħod. Miet fil-5 ta' Frar 1966, fl-eta ta' 54 sena. Żgħir li l-akbar mafkar tiegħu huwa l-istess statwa ta' l-Assunta meqjuma fil-Katidral, li mingħajr il-hidma sfiqa tiegħu ma kienet qatt issib ruhha fil-Knisja Katidrali fejn għadha meqjuma sa llum. Ġie midfun fiċ-Ċimiterju ta' Santa Marija fil-limiti tar-Rabat. Bosta huma dawk li jibqgħu jiftakru b'għozza u b'rispett, biex kif habbewh f'hajtu jibqgħu jgħozzoh u jitolbu għal ruhu wara mewtu.

We at

RAINDROPS

***Can change your house to a home
with unique flower Arrangements and
exotic indoor and outdoor plants.***

***Landscape your garden with pleasure
Get rid of watering troubles
by using our drip irrigation system.***

Get rid of pests with our expert advice.

SHOP

23 Main Gate Street,
Victoria, Gozo.
Tel: 554114

STORES & OFFICE

Borg Gheritu Street,
Victoria, Gozo.
Tel: 551254, Fax: 561489

IL-KNISJA TA' SAN QUŻMAN FL-INĦAWI TA' GUŻMAN, IR-RABAT, GHAWDEX

kitba ta'
Victor John Galea

1. Kif kienu jsibuha

Għalkemm ma' San Qużman dejjem imur San Damjan ix-xjuħ tagħna dejjem kienu jafuha bhala ta' San Qużman biss. Ohroġ il-ghageb, fl-1368, meta l-knisja tissemma l-ewwel darba f'dokument li hareġ mill-kancellarja tas-salta ta' Sqallija, hekk ukoll imnizzla, ta' San Qużman biss, kif baqget maghrufa fost il-poplu tagħna sal-lum. L-inhaw i ta' madwarha wkoll kienu maghrufa bhala ta' San Qużman. Ta' min jghid hawn li l-istoriku tal-Knisja Teodoret (393-458), li kien isqof ta' Ċiru fejn kien hemm il-bażilika li telghet fuq il-fdal ta' San Qużman u San Damjan, f'itra li kiteb lis-suldati ma jsemmix hliet lil San Qużman.

Dun Franġisk Agius fl-1747 jghid li knisja ta' San Qużman u San Damjan kienet fl-inhaw i tal-Hammimiet, imma fir-rapporti tal-vizti pastoralni bejn l-1621 u l-1760 dejjem jinghad, iktar qrib is-sewwa, li kienet fl-inhaw i ta' Gelmus. Ahna l-hotba li hdeġha kienet mibnija l-knisja nafuha bhala ta' Ċikment, u għalhekk hawn min jghid li l-knisja kienet ta' Ċikment.

Biex inkun għidt kollox ir-raba' ta' dawk l-inhaw i hawn min isibu ta' Gużman, u għalhekk il-hotba ta' Ċikment smajt min jghidilha l-muntanja ta' Gużman. Raġel ix-jeh minni qalli li dan Gużman kellu r-raba' li ssemma għalih. L-imsejken spicċa biex miet ta' Gelmus meta qat-ghet biċċa blata bih.

2. Fejn kienet il-knisja

Kif qaluli l-knisja San Qużman kienet f'it hawn, voldieri lejn ir-Rabat, mill-Hotba ta' Ċikment, bejn it-triq li mir-Rabat tiehu għall-Għarb u l-oħra li tiehu għall-Qasam ta' San Gorg. Kont tidhol għaliha minn fejn illum hemm l-istatwa ta' San Guzepp, int u sejjer l-Għarb. Kont tghaddi għaliha minn fuq iċ-ċangar jigiġieri passagg fuq hajt tas-sejjeħ bil-kurduna jew qofol tal-knaten tal-franka mqieghda għal rashom biex wiehed ikun jista' jimxi bla tbatija.

Il-Knisja kienet thares lejn il-lvant, jiġifieri lejn ir-Rabat. Ir-raba' ta' quddiemha kien jagħmel minnu s-sultan ta' Sqallija għax nhar il-21 ta' Marzu ta' l-1368 ir-re tah lil Arrigo D'Osa, Sqalli minn Nikosija. Ir-raba' qabel kien f'idejn Gajmozz Catalano li kien miet bla tfa. Kien jissejjah ta' San Qużman għall-knisja. Barra min-naha tal-knisja kien imdawwar minn kullimkien bi' triq. Dan ifisser li bhala irjeh kellu t-Triq ta' l-Għarb, it-triq ta' Gidrin, u t-triq tal-Qasam ta' San Gorg. Min-naha tal-punent kien jaasal sal-knisja.

3. Il-knisja ta' San Qużman mill-1587 sa l-1654

Ma nafx x'ghadda minn ghala l-knisja ta' San Qużman sa l-1587, imma wiehed jista' job-sor li fl-1551 harbtuha t-Torok u wara sfať mit-luqa għax min kien jiehu hsiebha waqa' l-sir. Dan għax meta fl-1575, Dun Pietru Duzzina ġie Għawdex u min kien jghinu żar hafna knejjes, ta' San Qużman thalliet barra billi ma kienx fiha wisq x'izzur.

F'dan l-istat baqget sa l-1587 meta żarha l-arċidjaku tal-katidral ta' Malta matul il-vizta ta' l-isqof ta' Malta Fra Tumas Gargall. L-arċidjaku hareġ minn Putirjal tal-Kastell u rhielha lejn il-punent. L-ewwel li dahal kien fil-knisja ta' San Qużman u Damjan. Kull ma kien fiha kienet kona żghira mdendla mal-hajt. Mill-bqija la kellha bieb, la artal, la ċangatura u la haġa u lanqas oħra. Magħha kien hemm knisja oħra li jinghad li kienet ta' Sant' Anġlu. Din kienet aghar minn sehbiha għax kienet herba. Hargillhom id-digriet tal-profanazzjoni u għalhekk fil-vizta' l-1592 u ta l-1608 ma jis-semmewx.

Imma sal-vizta li għamel l-isqof Fra Baldassarri Cagliares fl-1615 xi hadd kien ha hsieb għabarha għax barra li għamlilha bieb u tell-ghalha zuntier quddiemha, ġewwa kellha artal tal-gebel bil-gandlieri fuqu. Fuq kollox mal-hajt kien hemm inkwatru ġdid b'lampier quddiemu.

J. & J. Zammit Supplies Ltd.

Wholesalers for
Fresh Fruits
and
Vegetables

by the Bastion Road, Victoria, Gozo.
Tel: 560795, Mobile: 099 4670

*What counts is
not to do something
but to do
something that counts!*

- Computer-Cut Signs;
- Illuminated Signs;
- Airbrush/Hand Painted Signs;
- Stained-Glass & Etching;
- Engraved Plates;
- Logos Design;
- Pre-Press Design & Layout.

PROSIGN

Design Studio

31A, Capuchins' Street, Victoria.

Tel: 555 196 Mob: 0942 7063, 0942 8024

Mal-knisja kien hemm mandretta b'daqjejn ta' kamra ghas-sagristan li dak in-nhar kien Girgor Grech, li donnu kien Kirċmi. Aktarx li din il-kmajra ghas-sagristan inbniet bil-gebel tal-knisja ta' Sant'Anġlu li kienet iġġarrfet.

Il-knisja, imma ma kellhiex rettur. Fl-1621 tfaċċa l-vigarju foranju Dun Pawl Gambin, J.U. D. li qal li kien qed jiehu hsiebha għax kien devot tagħha. L-isqof fahhu u qallu biex lill-bieb jagħmillu serratura u jaqflu. Lin-nies li kienu għejjin u sejr inżuruha kellu jagħmilhom grada fil-bieb kif soltu jsir fil-knejjes tal-kampanja.

Sadattant l-isqof fl-1630 kien hatar prokuratur għall-knejjes tal-kampanja. Dan kien jiehu hsieb iġġor il-hlas tal-qbejjel minn għand il-prokuraturi l-oħra u jara xi bżonnijiet kien ikollhom u li kienu qed isiru l-obbligi marbutin magħom. Fl-1635, il-prokuratur Indri' Axaq hareġ erba' skuti biex għamel targa ta' l-injam għal taht saqajn il-qassis hu u jqaddes. Imbagħad, fl-1644, il-prokuratur Dun Ġulju Cumbo kellu jbajjadha.

4. Knisja Ġdida

Meta fl-1657 gie l-isqof Fra Mikiel Ġwann Balaguer Għawdex u għalaq xi erbghin knisja kemm ir-Rabat u kemm fil-kampanja, xhin mar San Quzman sab knisja ġdida fjamanta tistennieh li fuq il-bieb kellha l-arma tighu. Dan ifisser li l-knisja kienet inbniet mill-ġdid wara li żarha fl-1654, billi dakinhar, ma jissemmewx knejjes godda fil-waqt li fl-1657 jingħad li ma kienx ilha snin kbar minnha.

Il-knisja l-ġdida kienet ikbar u isbah minn ta' qabilha. Kienet imsaqqfa fuq erba' hnejjiet u kellha żewġ bibien: il-kbir ihares lejn il-lvant u jaghti għaz-zuntier u l-iehor ihares lejn innofsinhar. Fuq il-bieb kien hemm naqra ta' kampnar b'qanpiena fih. Gewwa kellha artal tal-gebel bi tliet targiet. L-inkwatu kien għadu l-antik.

Fil-ġenb, fuq ix-xellug ta' l-artal, kien hemm armariju fil-hajt flok kaxxarizz għall-kalċi u l-ilbies tal-quddies. Dan l-armariju kien ha hsieb għamillu bieb jissakkar Ġanni Xiberras mill-Isla wara l-vizta ta' l-Isqof David Cocco Palmeri fl-1692. Ġanni Xiberras kellu l-mandretta ta' mal-knisja u aktarx kien hu li ta' bidu għall-kunjom Xiberras li għadek issibu Ta' Kerċem.

5. Is-Sagristija

Wara li l-knisja nbnet mill-ġdid, il-kmajra

ghas-sagristan ma tissemmiex iktar. Milli jidher flokha nbnet Sagristija li fl-1760 jingħad li kellha bieb jaghti għaz-zuntier.

6. Rabta mal-Matrici ta' Santa Marija

Fl-1615, il-knisja ta' San Quzman la kellha rettur u lanqas renti. Għall-festa kien qed jahseb il-poplu. Barra l-festa, il-poplu kien qed jagħmel hafna quddies matul is-sena.

Imbagħad fl-1621 Dun Paul Gambin, il-vigarju foranju, li kien ir-rappreżentant ta' l-isqof Għawdex, kien qed jiehu hsiebha għax qal li kien devot ta' San Quzman u Damjan. Meta, sentejn wara, Bastjan Grima halla biex issir quddies kull nhar ta' Sibt, kien għazel lil huh Dun Indri biex iqaddisha. Sa mill-1623 il-festa bdew jiehu hsiebha l-kirurgi.

Meta, fl-1630, twaqqfet il-prokura tal-knejjes tal-Kampanja, il-knisja ta' San Quzman kienet waħda mill-knejjes li kienu jaqghu taħtha. Ngħidu ahna meta fl-1644 il-knisja kellha bżonn ta' tibjida kien il-prokuratur tal-knejjes tal-kampanja li ha hsieb bajjadha. Fl-1678, il-prokuratur Dun Gannpawl Dalli kien qed iqaddes kull nhar ta' Sibt skont kif kien halla Bastjan Grima.

Kien fil-vizta ta' l-Isqof Cocco Palmeri ta' l-1692 li ngħad l-ewwel darba li l-knisja kienet jagħmel minnha l-Matrici ta' Santa Marija. Il-prokuratur li kien jiehu hsieb isir il-quddies fih kien Dun Alwiġ Cefai. Il-festa kien jiehu hsiebha l-prokuratur tal-knejjes tal-kampanja.

Kien għallhekk, li, meta ngħalqet l-knisja ta' San Quzman, l-inkwatu spieċa fil-Matrici Kollegġjata ta' Santa Marija fejn għadu sal-lum.

7. It-tmiem tal-knisja

Il-knisja ngħalqet xi żmien qabel l-1866 għax Killi Ferris, fil-ktieb li hareġ dik is-sena, jgħid li l-Knisja kienet spieċat. Dan ma jfissirx li l-knisja kienet waqgħet. Dan ġara biss habta ta' l-1918 meta ċedew il-hnejjiet u saret borg ġebel. Dakinhar, ix-xwejjah li, fis-sena 2000, qalli kif kienet intemmet, kellu biss erba' snin. Il-važi tal-knisja bnaw il-hitan bihom u flokha hawlu z-zkuk tal-bajtar tax-xewk!

8. L-inkwatu li kellha l-knisja ta' San Quzman

Fl-1587, meta l-knisja tissemma l-ewwel darba wara l-1368, il-knisja mnezzgħa minn kollox, ma kien fadliha xejn hlief kona żgħira

SAMMY SPITERI

tal-Majjust

Gjal kul xogjol ta' Konkos,
bini u kiri tal-crane.
Issibu wkoll qatran, expansion joints,
membrane, sealer, jablo u
kull xorta ta' materjal tal-bjut.

Tel: 099 8133, 558982, 555789

"Warda Mistika" Saghtar, Str., Victoria, Gozo.

CARUANA & CINI
COMPANY LIMITED

40/41 Capuchins' Str. Victoria VCT 108 - Gozo
Tel: 551918, 564431, 564432 - Fax: 561638

Gozo Representatives for

 ARISTON & Hotpoint®
Appliances

li forsi kienet turi lil San Quzman u Damjan. Meta mbagħad, fl-1615, meta saritilha t-tieni viżta, il-knisja mhux biss kienet ingabret, imma kellha inkwtru kbir li kien pittu xi hadd tas-sengħa. Skont il-viżta ta' l-1635 fl-inkwtru kien hemm il-Madonna bil-Bambin f'ħogħorha biż-żewġ qaddisin, wieħed kull naha.

Milli jidher dan l-inkwtru, f'xi żmien bejn l-1687 u l-1744, tneħħa u tiegħed l-isptar ta' San Giljan fuq is-Sur; għax dan beda jissejjah ta' San Guzman u Damjan. Qed ngħid hekk għax fl-1687 l-inkwtru kien għadu ma tneħħiex imma ntqal li kien qadim biżżejjed. Imbagħad fil-viżta ta' l-isqof Alpheran fl-1744 tfaċċa l-inkwtru l-gdid, dak li għadna nistghu narawh fil-mużew tal-katidral t'Għawdex, għax flok il-Madonna bil-Bambin f'ħogħorha, issa kien hemm il-Kunċizzjoni. Tgħid fl-inkwtru ddahhlet il-Kunċizzjoni b'wegħda tal-helsien mill-pesta li hakmet lil Malta mill-1675 sas-sena ta' wara, billi matulha saru talb u wghiedi lilha?

F'din l-istess viżta l-isptar tan-nisa li kien hemm taht is-sagristija tal-katidral, jingħad li kien ta' San Guzman u Damjan. Hekk ukoll jgħid Dun Frangisk Agius fl-1747. Ma nafx x'sar minn dan l-inkwtru għax l-inkwtru li hemm fis-sala ta' l-Isptar il-Qadim tar-Rabat żgur li mhux l-istess wieħed.

Tajjeb hawn ngħid li bejn l-1782 u l-1787 inbena l-isptar tan-nisa l-gdid fejn illum hemm is-sala tas-Seminarju u ssemma għal San Giljan l-isem il-qadim ta' l-isptar tan-nisa ta' fuq is-Sur. It-Tabib Paul Cassar fil-*Melita Historica* ta' l-1972 thawwad kemm fl-isem ta' dan l-isptar u kemm fl-inkwtru.

9. Id-Devozzjoni tal-Poplu lejn "it-Tobba ta' Kristu" fil-knisja tagħhom, Għawdex

Wara l-qerrieda ta' l-1551, il-knisja ta' San Quzman, bħal hafna knejjes oħra Għawdex, saħansitra fiċ-Ċittadella, sfaṭ mitluqa tant li fl-1587 ma kienx baqa' fiha hlief il-kona. Imma sa l-1615 il-knisja tant kienet qiegħda tigbed nies li kellha sagristan-jiehu hsiebha. Il-poplu kien qed jagħmel il-festa li taħbat nhar is-27 ta' Settembru, bil-ghasar lejliha u b'quddies f'nharha. In-nies kienet qed tagħmel ukoll hafna quddies fiha barra fil-festa.

Tgħid x'kien ġara? Jista' jkun li l-biża li tfaqqat Għawdex l-imxija tal-pesta li bejn Gunja ta' l-1592 u Settembru tas-sena ta' wara karkret tlitt elef u tmin mit ruh minn Malta, gagħlet lill-Għawdxin iduru għal San Quzman

u Damjan bħalma l-Maltin daru bi għarhom lejn Santu Rrokk. Malta f'kemm trodd salib kienet imtliet kappelli, artali u vari ta' Santu Rrokk. L-Għawdxin fiċ-ċokon tagħom għax tista' tgħid kienu għadhom kollha migbura fil-Belt ta' Għawdex b'raxxa r-Rabat, għabru l-kappella ta' San Quzman biex jizzu hajr lit-tobba ta' Kristu talli helsuħom minn dan il-flagell li t-tobba l-oħra kienu għadhom il-bogħod milli jsibulu tarfu.

Bastjan Grima fl-1623 għen biex tikber id-devozzjoni lejn din il-knisja billi halla biex issir quddies fiha kull nhar ta' Sibt għal ruħu. Dil-quddies għamel żmien iqaddisha Dun Indri Grima, kanonku tal-kollegġjata tal-Matriċi, li kien jiġi hu Bastjan.

Biż-żmien tfaċċaw ukoll il-kirurgi għalkemm Għawdex ma kienx hawn hlief toqba ta' sptar tan-nisa fuq is-Sur hdejn il-Knisja ta' Santa Barbra. Jista' jkun li Għawdex il-kirurgi kienu mas-sudati. Fl-1635 il-quddies tal-festa kienu qegħdin jagħmluha huma. Malta l-fratellanza tat-tobba, kirurgi u barbiera twaqqfet fl-1635 u hadet f'idejha l-artal ta' San Quzman u Damjan, li kien hemm San Frangisk ta' Putirjal, il-Belt, sa mill-1612, meta Filippo Paladini pinga l-inkwtru. Il-fratelli mhux biss kienu qegħdin jagħmlulhom il-festa imma ma kenux qegħdin jahdmu f'nharha.

Nisthajjilkom tgħiduli: Il-barbiera x'dahhalhom? Dan għax, dari, waqt operazzjoni, il-barbiera kienu jissejju biex jaqtghu l-laham bil-mus tal-lehja. Għadna ngħidu li xafra taqta' daqs mus tal-lehja.

San Quzman, barra l-quddies, il-poplu kien qed jiehu hsieb jixgħel il-lampier ta' l-istann li kien hemm quddiem l-artal. Dal-lampier l-ewwel jissema kien fl-1615, li jfisser li ddendel hemm malli ssewwiet il-knisja. Għalhekk żgur li nistghu ngħidu li n-nies kienet qed tagħti xi qasba żejt li San Quzman u Damjan għal xi grazzja ta' fejqan li kienet taqla' minn għandhom sa minn meta reġgħet infetħet il-knisja. Biss jien nemmen li anke qabel, meta ma kienx hemm hlief kona, in-nies kienet qiegħda tmur titlobhom xi grazzja. Kif kienet id-drawwa dak iż-żmien il-lampier kienu qegħdin jixgħluh kull nhar ta' Sibt fil-għaxija.

Wara li l-knisja ngħalqet u spiċċat biex thalliet taqa' borra, l-inkwtru ttella' l-katidral u dam żmien imdendel fil-kamra qabel tidhol għall-oratorju. It-tabib Paul Cassar jgħid li s-sagristan qallu li n-nies sa l-1969 kienet għadha tagħti ix-xema' biex jixgħelu quddiemu.

Sole Agents:

**Joseph Caruana
Co. Ltd.**

'Caruana Bldgs', Mgarr Road, Victoria.

Tel: 560019

10. Il-kult ta' San Quzman u Damjan f'pajjiżna

San Damjan u San Quzman kienu jissemmew kuljum fil-quddiesa f'dik il-parti li ma kienet titbiddel qatt bejn is-Santu u l-Paternoster. Ghalhekk ma kienx hawn qassis Malta u Għawdex li ma kienx jaf bihom. Kien jaf bihom ukoll il-poplu tagħna għax kien isejjilhom it-tobba ta' Kristu waqt it-tbajhir, haġa li kienet issir f'kull dar.

Tbajhar ifisser tincensa bid-duhhan mill-weraq taż-żebbuġ imbierek nhar Hadd il-Palm wara li tagħtih in-nar f'pagna. Dari s-sagrystana kienu jdur bieb bieb iqassmu qatet żgħar minnu nhar Hadd il-Palm wara l-quddiesa kantanta. It-Tbajhir kien isir biex ikeccu l-għajn li hafna nies kienu jemmnu biha billi hadd ma kien jaf sew imnejn kien ikun gejj il-mard. Anke jekk fuq bniedem, bhima jew xi haġa kien jibda jgħirilha diġrazzja fuq l-oħra kienu jgħidu: donnha waqgħet għajn fuqu jew fuqha!

Għalhekk kull meta kienu jsemmu lil xi hadd jew xi haġa fil-gid kienu jgħidu: Alla jbierek! Kif ukoll: Harishom minn kull għajn! Jew Harsu mill-għajn! Biex ma jitgħajnu.

Barra l-imghajnin, it-tobba ta' Kristu kienu jfittxuhom wkoll dawk li kienu jbatu bil-kliewi, ngħidu ahna bil-haġra, dawk li kellhom it-torpċija, jgħifieri n-nefha bl-ilma, kif ukoll dawk li kellhom il-mard tas-sider, li dari kienu jgħidulu marsuttn jew tiżi u llum tuberkulożi. Lejn dawn il-qaddisin kienu jdur waqt xi mxija tal-grieżem, jgħifieri d-difterite, li dari kienet tkaxxar hafna tfał kif ukoll matul il-flaġell tal-pesta.

11. Protettori ta' l-Impestat

Għalkemm il-knisja ta' San Quzman ma kienx hemm oħra bħalha la Malta u lanqas Għawdex, tgħidx kemm kien hemm artali u kappelli fil-knejjes, iddedikati lilhom ma' Malta kollha fl-antik. It-tabib Paul Cassar isemmi tlittax minn dawn l-artali fil-knejjes. Skont il-Patri Fsadni kellhom ukoll kappella fil-knisja tal-Madonna ta' l-Għar, ir-Rabat ta' l-Imdina wkoll. Il-gwaj hu li tneħhi dak ta' Santa Marija ta' Bennarda, Hal Għarghur, mhux lakemm tgħid għalfejn saru dawk l-artali jew kappelli. L-inkwatru ta' Santa Marija ta' Bennarda juri angli jżomm plattin b'hames boċoċ kannella li t-tabib Cassar qal li jistgħu jkunu pirml, imma jien nahseb li m'humiex hlief żrar jew kalkli li tkeċċew mill-kliewi ma' l-awrina. Jista' jkun li għalhekk Luqa Mifsud li bniesha

mill-gdid fl-1655 meta dahal il-kult ta' San Quzman u Damjan fiha, kien għamel hekk b'wegħda talli helsuh minn dawk il-hames haġriet. Dari għall-mard tal-haġra, ma kienx hawn hlief l-imgholli ta' l-ixkattapietra u tax-xuxa tal-qamhirrum.

Imma jien għandi x'jgħidli li l-artali li tfaċċaw matul il-viżiti pastorali ta' wara l-pesta li hakmet lil Malta bejn l-1592 u l-1593, kienu saru b'wegħda għall-helsien mill-pesta li kienet kaxkret mijiet ta' nies. Fost dawn insibu wiehed Haż-Zebbuġ (1594), iż-Zurrieq (1594), ta' Ġiezu, ir-Rabat ta' l-Imdina (1598), il-Mosta (1605), San Frangisk ta' Putirjal, il-Belt (1612), in-Naxxar (1615) u l-Birgu (1615). Id-data hi tal-viżta pastorali li fiha jissemmew l-ewwel darba u mhux ta' meta saru. Dawn wiehed irid iqabbilhom mal-kappelli u l-artali ta' Santu Rrokku li jissemmew ukoll l-ewwel darba fil-viżiti pastorali ta' l-istess habta billi n-nies matul l-imxija li semmejna tgħidx kemm kienu rahhmulu u għamlulu wghiedi.

Xhieda li matul il-pesta wieghra ta' l-1592 u l-1593 in-nies talbet ukoll il San Quzman u Damjan hi l-purċissjoni li harget minn San Gwann fl-1594 b'ringrazzjament wara li hallietna l-pesta. Fost ir-reliki li nharġu dakinhar kien hemm dawk ta' San Quzman u Damjan.

It-tezi tiegħi li San Quzman inbena mhabba l-Pesta s-Sewda tissohhah bil-knisja hdeġha ta' Sant'Angli. Dan hu Sant'Angli Matri, Karmelitan, protettur ta' l-impestat.

Barra minn Malta jissemma l-inkwatru tal-wegħda li pitter Tiziano fl-1510 għall-knisja tal-Madonna tas-Sahha, Venezja. Dan fih, kif wiehed jistenna lil San Mark fin-nofs, b'San Quzman u San Damjan ma' San Bastjan u Santu Rrokku, żewġ qaddisin li ma jhallu l-ebda dubju għalfejn sar l-inkwatru.

12. Għaliex inbniet il-knisja ta' San Quzman, Għawdex.

Rajna li fost il-mard ikreh li kienu jħarsuna minnu t-tobba ta' Kristu kien hemm il-pesta. Nafu wkoll li l-knisja ta' San Quzman inbniet żgur qabel l-1368, is-sena li fiha ssemmiet l-ewwel darba. Issa l-iktar haġa tal-biża' li grāt xi ghoxrin sena qabel kienet il-Pesta s-Sewda li kinset l-Ewropa kollha u kaxkret magħha eluf bla għadd ta' nies. Hawn min jgħid li b'kolloxx mietu mal-hamsa u ghoxrin miljun ruh. Boc-caccio (1313-1375) jgħid li Firenze biss mietu madwar mit elf ruh.

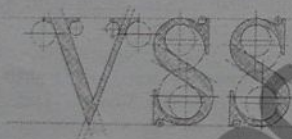
Il-Pesta s-Sewda dahhluha tnax-il xini

“Tax-Xelina”

*For exclusive Men's Fashionwear
& Footwear*

92, Palm Street, Victoria, Gozo.

Tel: 554719

**COMPUTER SALES
AND MAINTENANCE**

**GET THE
THE BEST PRODUCT
AND
AFTER SALES SUPPORT
ON THE ISLAND**

Special offer for this Month

**We are giving a
FREE
LEXMARK COLOUR
PRINTER
WITH
EVERY COMPUTER
PURCHASED**

Call us Now!! Tel:556124

Email: vss@maltanet.net

Ġenwiz li ġabuha magħhom mill-port ta' Kaffa, il-Krimea, fil-Baħar l-Iswed. F'Settembru ta' l-1347 dawn ix-xwienet waqfu Messina fejn il-pesta hadet mill-ewwel u minn hemm xterdet ma' Sqallija kollha. Fl-istess xahar tfaċċat Katanja u f'Ottubru għaddiet għal Sirakuza, Xakka, Trapni, u Girgenti.

Skont Jean-Noël Biraben, li hareġ ktieb fuq il-pesta fl-1975, sa l-aħhar tas-sena 1347, il-pesta kienet twasslet Malta wkoll. Dan gara mhabba l-kummerċ ma jaqta' xejn ma' Sqallija bl-ixprunari l-hin kollu jmekku u jgħorru n-nies u l-merkanzija. Jekk ma dahlitx minn Katanja jew minn Sirakuza, żgur li dahlit mill-portijiet tan-naha t'isfel ta' Sqallija mnejn il-bastimenti Maltin u Għawdxin kienu jgħabbu l-qmuħ għal Malta u għal Għawdex. Sfortunatament mal-qamħ il-bastimenti kienu jgħorru wkoll il-ġrieden li kienu jgħorru l-pesta. Gidma wahda ta' berghud minn ġurdien infettat kienet biżżejjed biex taqbdex il-pesta. Tant hu velenuż il-mikrobu tal-pesta li jekk kont thażzaq berghud bejn dufrejx u f'difrek ikollok xulliefa kont tista' tghodd ruhek b'mejjet.

Tgħid f'dak il-hemm il-Maltin u l-Għawdxin lejn min daru biex jehlishom mill-flaġell li hadd ma kien għadu jaf kif kien jittiehed? Jien għandi x'jgħidli li l-polittiku ta' San Pawl tal-katidral ta' l-Imdina li sar habta ta' l-1419 jaghti wiehed x'jifhem lejn min kienu jirrikorru l-Maltin fil-gwajjijiet tagħhom dak iż-żmien. Fil-parti tan-nofs tal-polittiku hemm il-Madonna fuq, San Pawl fin-nofs, u taht, f'dik it-taqsimha li jgħidulha l-bradella, hemm San Pietru ma' Sant' Agta fuq naha u Santa Katerina fuq in-naha l-oħra. Issa San Pietru fil-liturġija dejjem ikun ma' San Pawl u għalhekk wiehed malajr jifhem għaliex dahal. L-oħrajn, jiġifieri l-Madonna, San Pawl u Sant' Agta huma patrni ta' Malta. U Santa Katerina? Jekk tlieta mill-qaddisin f'nofs il-polittiku huma patrni ta' Malta, wiehed irid jaasal biex jgħid li Santa Katerina hi patrna wkoll. Patrna għaliex?

Issa min-numru kbir ta' knejjes ta' San Niklaw, tnejn u tletin b'kollox, u ta' Santa Katerina, sittax b'kollox, li kien għad fadal sa l-1575, meta tqabbilhom ma' l-għadd ta' kappelli li telgħu li Santu Rrokku wara l-pesta ta' l-1592 u l-1593, jien nasal għall-konkluzjoni li fil-gwaj tal-Pesta s-Sewda ta' l-1347 u l-1348, il-Maltin u l-Għawdxin, barra l-Madonna u San Pawl, kif baqghu jagħmlu dejjem, talbu wkoll lil San Niklaw u lil Santa Katerina, tnejn mill-qaddisin awżiljaturi, li lejhom daru ma' l-

Ewropa kollha matul din il-pesta. Santa Katerina kienet protettriċi speċjali ta' l-ilsien. Nafu li l-ilsien ta' l-infettat kien isir iswed fahma. Ma' f'dal ta' knejjes qodma aktarx li taw palata wkoll Sant'Anton tal-Hanzira, San Basilju u San Bastjan, protetturi qodma ta' l-infettati.

La semmejna l-awżiljaturi tajieb nagħtu daqqa t'għajn lejn politittiku ieħor, dak li hemm Hal Qormi u jsibuh tad-Duluri, illum żarmat. Dan juri d-depożizzjoni, voldieri lil Kristu mejjet li hdan ommu wara li nizzlu mis-salib. Xhin thares lejha mhux Kristu biss hemm mejjet, imma dawk li hemm madwaru wkoll qishom nies bla haġja. Fuq naha tal-polittiku hemm San Ġorġ u fuq in-naha l-oħra hemm San Ġirġor, b'qaddisa, nofsa mohbiya, bi ktieb f'idha wraġh.

Għalija dan hu politittiku tal-pesta, jekk mhux tal-Pesta s-Sewda, ta' xi wahda li għet wara. San Ġorġ hu wiehed mill-awżiljaturi li kienu jitolbulu dawk li kien ikollhom il-mard tal-ġilda. L-infettat ikollu rqaġja ta' demm taht il-ġilda u xi drabi jttekkek kollu kemm hu qisha hargitlu l-hosba. San Ġirġor m'hemm l-ebda dubju li hu l-qaddis li wiehed seta' jdur lejha waqt imxija tal-pesta. U ma' San Ġirġor fil-kuntest ta' Malta tmur Santa Katerina, qaddisa awżiljatriċi.

Ta' min ifakkar li dik li llum qed tissejjah hażin San Ġirġor il-Qadim, iż-Żejtun, fejn kienet tispieċa l-purċissjoni li dari kienet issir nhar San Ġirġor fit-tmax ta' Marzu mhix hlief il-parroċċa l-qadima ta' Santa Katerina, dak iż-żmien knisja whidha fil-kampanja. Għalhekk dik il-qaddisa li qed tixref wara San Ġirġor mhix hlief Santa Katerina. Għandha ktieb f'idha għax barra li kienet patrna tal-filosfi, kienet wkoll patrna ta' l-istudenti u ta' l-universitajiet.

Il-polittiku sar Hal Qormi mhux biss għax il-purċissjoni ta' San Ġirġor kienet tghaddi minn hemm, imma billi dar-rahall qrib il-Marsa fejn kienu jsorġu l-bastimenti li minnhom setgħu jinżlu l-ġrieden infettati, kien hemm dejjem il-periklu li fih tidda l-imxija tal-pesta. Jien niftakar żmien meta tas-Sanita' kienu jeżaminaw il-ġrieden tal-Marsa għal xi hjiel tal-mikrobu tal-pesta.

Sfortunatament mindu l-patri Fsadni ltaqa' ma kuntratt ta' l-1543, hafna qed itennu miegħu li l-purċissjoni ta' San Ġirġor bdiet f'dik is-sena. Malli sibt dan fi ktieb li kien hareġ il-patri Fsadni fl-1974, jien mill-ewwel infart. L-ewwelnett kont naf li E.B. Vella fl-Istorja ta'

GENERAL DOMESTIC APPLIANCES

146, ST. URSULA STREET, VICTORIA, GOZO
TEL: 554062 - 551340

PREZZIJET TAL-GENN

COOKERS MINN LM 60

W/MACHINE AUTOMATIC MINN LM 99

FRIDGES MINN LM 70

KITCHEN SIKS KULURITI MINN LM 50

**HU XI NGHIDU GHALL L-AIR-CONDITIONERS
MINN LM 200**

**IS-SSIBU UKOLL GHAŻLA TA' BUILT IN OVENS,
CERAMIC HOBS, HOODS, MICRO WAVE OVENS U HAFNA AKTAR.**

**GDA JAĊĊETTAW UKOLL PART EXCHANGE FEJN
JOFRULEK PREZZ TAJJEB GHALL-OĠĠETT QADIM TIEGHEK.**

**GDA IMPORTATURI TA' DITTI MARUFIN BHAL,
NEW POL, TEBA, STAR, MIA, U OHRAJN.**

**GDA L-UNIĊI LI JOFFRU SERVIZZ TA' TISWIJA
GENWINA FIL-PRONT U TA' KWALITA.**

ĊEMPEL ISSA FUQ 554062 JEW 551340

Birkirkara kien semma kawża ta' l-1535 fejn in-Naxxar u Birkirkara qabduha ma' xuxlin fuq il-precedenza u t-tieni nett għax meta Duzzina fl-1575 staqsa lix-xjuħ meta bdiet il-purċissjoni hadd ma għaraf jgħidlu. Kieku bdiet fl-1543 żgħir li kienu għadhom jiftakru meta bdiet. U kieku bdiet fl-1543, ix-xjuħ għakka li staqsa Duzzina fl-1575 kienu se johorġu bl-istorja li l-purċissjoni bdiet wara li l-flotta torka harbitiha tempesta hi u diehla Marsaxlokk? Jien nahseb li qalulu hekk għax tant kien għadda żmien li hadd ma kien għadu jiftakar sew kif bdiet u għalhekk inghata lok għal-leggenda.

Għalkemm jien m'għandi l-ebda dubju li l-purċissjoni ta' San Girgor bdiet waqt imxija ta' pesta fin-nuqqas ta' dokumenti mhuw lakemm tasal biex tgħid li bdiet matul il-Pesta s-Sewda. Sqallija stess hadd ma baqa' jżomm xejn bil-miktub matul dan il-flaġell. Biss indikazzjoni ċara li l-purċissjoni bdiet waqt li l-pesta kienet qed thazzaq fuq il-poplu hi li, xhin kienet Santa Katerina, il-poplu kien jgħajjat thiet darbiet: Hniena! Haga oħra li jsemmi Abela hija li l-irġiel kienu jinżgħu sa qaddhom bħala sinjal ta' penitenza. Nafu li hekk kienu jagħmlu l-flaġellanti li matul il-Pesta s-Sewda kienu jgħaddu qtajja' qtajja' mat-torok isawtu lilhom infushom sa ma kienu jimtlew dmija.

Fl-ahharnett il-fatt stess li l-purċissjoni kienet issir nhar San Girgor turi biċ-ċar li min bdieha kellu f'mohhu dik il-purċissjoni li San Girgor kien għamel Ruma biex iwaqqaf il-pesta li kien ilha sejra s-snin u li kienet kinset nofs in-nies ta' dak li darba kien l-Imperu Ruman. Purċissjonijiet bħal dawn il-Papa kien rahom Kostantinopli. Fl-istampi ta' din il-purċissjoni ta' żmien il-medju evu ma jhallu l-ebda dubju għalfajn kienet saret. Fihom barra li naraw in-nies qed jaqgħu mejta ma' l-art f'riglejn il-Papa stess, naraw ukoll id-dehra ta' l-anġlu qed idahhal ix-xabla tqattar id-demm fl-għant fuq il-Mużulew ta' Adrijanu li mhabba f'hekk bdew jgħidulu Sant'Anġlu.

Xtaqt inżid ukoll li jekk l-ewwel purċissjoni saret nhar San Girgor fit-tnaħ ta' Marzu, il-pesta kienet laqget il-qofol tagħha għax, skont il-qawl li ta Patri Manwel Magri, meta l-fula tnawwar il-berghuda tibia tfawwar. U iktar ma jkun hawn briegħed iktar stenna l-pesta tixx-tered. Il-fula toħroġ l-inwar f'Marzu la tibia tishon id-dinja.

Għawdex il-purċissjoni ta' San Girgor ma dahlitx qabel l-1582. Kienet damet żmien tmur sal-kappella ta' San Girgor li kienet inbniet fil-bidu tat-Telgħa ta' Xuxa. Dak iż-żmien il-knisja ta' San Quzman, li ma tistax tgħid li kie-

net bghid wisq minnha, kienet għadha fi stat hażin.

13. Il-leggenda ta' Bernardo De Opuo u l-knisja ta' San' Quzman

Dak li għagħalni nahseb li l-knisja ta' San Quzman inbniet bħala wegħda tal-Pesta s-Sewda ma kienx biss il-fatt li fl-1368, ghoxrin sena wara l-pesta, kienet diġa' wiegħa, imma l-leggenda ta' Bernardo De Opuo li tgħid li l-mija u hames Torok li qatel minn fuq l-għarba ta' bieb, il-Hadd tas-26 ta' Luġu ta' l-1551, difnuhom f'għalqa Ta' Gidrin, qrib sewwa ta' din il-knisja anzi f'biċċa raba' li suppost kienet proprjeta' Tal-Gvern u li kienet tasal sal-knisja ta' San Quzman.

Issa ahna nafu mill-istorja, ngħidu ahna ta' Bosio li ikellem max-xjuħ Għawdxin, li Bernardo De Opuo ma qatelx hliet żewġ torok, wieħed b'tir ta' l-azzarin li kellu kkargat f'idu u l-iehor b'tir ta' dard mill-ballastra li kellu fuqu.

Għalhekk meta beda jnsab il-għadam f'dik il-għalqa ta' Dun Vicenz Gatt fl-1844 u fis-snin ta' wara, li l-poplu tagħna pingieħ bħala għadam tat-Torok li kien qatel Bernardo de Opuo aktarx ma kenux hliet il-vittmi tal-Pesta s-Sewda, li ndifnu f'għalqa mbierka biex ngħid hekk tefgħa ta' għebla mill-knisja ta' San Quzman. Xejn mhi haga kbira li bdew jgħid u li kien qatel mija u hames Torok mhabba n-numru ta' rjus li kienu sabu f'dik l-għalqa ta' Gidrin.

Meta faqqgħet il-Pesta s-Sewda għall-ahhar tal-1347 Għawdex diġa' kellu xogħfa meta fl-1270 waslu l-Kruċjati li kienu marru jahbtu għal Tunes mar-Re ta' Franza. Dawn kienu qed imutu bħad-dubbien bil-korla u difnuhom fiz-zuntier tal-Matriċi barra r-Rabat fejn kellu jitla' l-kunvent ta' Santu Wistin imiss miegħu. Aktarx li mhabba f'hekk daz-zuntier kien mizum bħala sagru u bdew telgħin dawk il-hmistax-il kappella madwar bħalma ġara maz-zuntier ta' San Pawl tar-Rabat ta' l-Imdina fejn telgħu xi wieħed u ghoxrin kappella mhabba l-Grotta ta' San Pawl.

Nahseb li malli faqqgħet il-pesta l-Gvern ha biċċa għalqa fil-qabda, berkuha bil-ġri u fiha bdew jidfnu l-mejtin bħalma ġara x-Xagħra fl-1814 u bħalma kien jġri Malta fil-imxijiet li nafu bihom. Malta ċimterji bħal dawn jgħidulhom ta' l-infetti u kienu jagħmluhom f'it barra mill-abitat.

Ir-Rabat, Għawdex
13 ta' Ġunju tas-sena 2001
© Victor J. Galea 2001

Manuels

JEWELLERIES

Dealers and Manufacturers of Gold and Silver Jewellery
Sole Agents and Distributors of Byzantine Art Mayolica
Manufacturers, Restorers and Platers of Religious Articles

141, Republic Street,
 Victoria, Gozo. • Tel: 556288

13, St. Francis Square,
 Victoria, Gozo. • Tel: 556155

Fax: 550134

PULITU CAR CARE

VRT CENTRE

Free Head-Lamp Alignment

• UNDER BODY WASH

- ♦ *Spray (Oven Bake)*
- ♦ *Panel Beating*
- ♦ *Chassis Alignment*
- ♦ *Paint Sealant*
- ♦ *Fabric Protector*

DINITROL RUST PROOFING

Dinitrol Special Prices
New Cars - 6 Years Guarantee
All for Lm 69.

Experienced & Qualified staff
guarantee the best for your car !!!

PULITU GARAGE
 St Leonard Street, Victoria, Gozo. TEL 551991

IT-TIGRIJA TA' SANTA MARIJA TLIET MIT SENA ILU

kitba ta'
Mons. Joseph Bezzina

It-tigrija ta' Santa Marija kienet isir mill-qedem u tliet mit sena ilu kienet diġa stabilit ruhha bħala parti mill-kalendarju folkloristiku ta' Malta u Għawdex. Kienet infatti l-iktar tigrija popolari f'Malta u Għawdex. L-ispejjeż għat-tigrija kien jinħarġu shab bejn il-Kapitlu tal-Knisja Matriċi ta' Santa Marija u l-Universitas, jew il-Gvern ta' Għawdex.

Hawn qegħdin nitraskrivu u nispjegaw l-ispiża li għamlet l-Universitas għax-xiri tad-drapp u l-lasti tal-paljjiet għat-tigrija ta' l-1701. Il-kont jinsab irregistrat taht id-data tal-31 ta' Awwissu, 1701, fid-disa' volum ta' l-Acta ta' l-Universitas ta' Għawdex, l-enti amministrattiva tal-gżira fi żmien il-Kavallieri ta' San Gwann (1530-1798), manetta (1700-1701), folju 30r-v (NAG, UG, Acta, 9/1700-1701, f. 30r-v). Il-volum jinsab fl-Arkivju Nazzjonali ta' Għawdex.

Din hi transkrizzjoni tar-registrazzjoni.

Michele Hagius, Tesoriere di quest'Università del Gozzo, riceverete la somma di Scudi trenta tre e tari quatro di moneta che d'ordine nostro havete speso nelli palii fati nella corsa della festività dell'Assunta di nostra Signora delli 15 instante, come segue, cioè:

Per palmi dieci di raso color di fuoco fino lavorato

Più canni una e palmi due raso verde lavorato

Più palmi nove mezzo tarzanello fuoco con altri colori rigati

Più palmi dieci di mezzo tarzanello celeste rigato

Più palmi dieci di mezzo tarzanello verde liscio

Più palmi novi mezzo tarzanello fogo rigato

Più palmi novi mezzo tarzanello celeste

Più canni sette e palmi quattro zaharella larga di quattro colori comparsita in 24 ferri loro con loro soringhi

Più per una spada

Più per cinque beretti

L^{no}
Thesaurarius de L^{no}

Michele Hagius Tesoriere di questa Università del Gozzo riceverete la somma di Scudi ~~trinta tre e tari quatro~~ trenta tre e tari quatro di moneta che d'ordine nostro havete speso nelli palii fati nella corsa della festività dell'Assunta di nostra Signora delli 15. Instante, come segue cioè.

Per Palmi dieci di raso color di fuoco fino lavorato 5. 12. 10 -

Per Palmi nove e palmi due raso verde lavorato 5 -

Per Palmi nove mezzo tarzanello fogo con altri colori rigati 13 - 8 -

Per Palmi dieci di mezzo tarzanello celeste rigato 12 - 11 -

Per Palmi dieci di mezzo tarzanello verde liscio 12 - 11 -

Per Palmi novi mezzo tarzanello fogo rigato 13 -

Per Palmi novi mezzo tarzanello celeste 12 - 8 - 13 -

Più canni sette e palmi quattro zaharella larga di quattro colori comparsita in 24 ferri loro con loro soringhi 1. 5. 4 -

Più per una spada 1 -

Più per cinque beretti 12. 13 -

L-ispiża ta' l-Universitas għat-tigrija ta' Santa Marija, tliet mit sena ilu

Moving in the right direction

COMPASS[®]

Group Limited

*Sub-Agents for Middle Sea Insurance p.l.c.
and Middle Sea Valletta Life Assurance Co. Ltd.*

1 • St. George's Buildings
Karl Galea Street
Victoria VCT 108 • Gozo
Tel: (356) 565953 • Fax: (356) 565954
Email: bgroup@vol.net.mt

Più per dodici asti coloriti per detti pagli

Il-kont ta' l-Universitas għall-premijiet tat-tigrija ta' l-1701, tliet mit sena ilu, tela' għal 33 skut, 4 irbighi, u 7 habbiet.

Fl-ahhar tal-kont hemm l-ispiza għal tmax-il lasta ta' l-injam kuluriti għall-palijiet. Dan iġieghel x'tifhem li l-ispiza saret biex isiru tmax-il palju. Il-kejl tad-drapp mixtri hu mogħti f'canna u palme — kanna, bil-Malti qasba, fiha tmint ixbar, f'it iktar minn żewġ metri; waqt li palma, bil-Malti xiber, fiha f'it iktar minn 26 centimetru. Nigu issa għall-kont kollu. Inxtraw: ghaxart ixbar ta' raso — kwalità ta' harir lixx u jleqq — mahdum fin kulur in-nar, iġifieri ahmar skarlat; qasba u żewġ ixbar raso ahdar u mahdum; disat ixbar mezzo tarzanello — kwalità ta' damask — kulur in-nar b'kuluri ohra irrigati fih; ghaxart ixbar mezzo tarzanello celesti u irrigat; ghaxart ixbar mezzo tarzanello ahdar lixx; disat ixbar mezzo tarzanello kulur in-nar u rrigat; disat ixbar mezzo tarzanello celesti; seba' qasbiet u erbat ixbar zigarella wisgha b'erba' kuluri u b'erbgħa u ghoxrin holqa b'għolġol imwahaħħal ma' kull wahda.

Il-kont jinkludi wkoll ix-xiri ta' hames ber-ritti u anki ta' sejf. Bħal palijiet, dawn ukoll kienu jingħataw b'rigal fit-tigrija ta' Santa

Il-palijiet għal xiri fit-gallerija tal-Palijiet mas-sagristija tal-Katidral (Rit. J. Bezzina)

Marija. Il-brieret jagħtuk x'tifhem illi tliet mit ilu kien ikun kemm tigrija ta' l-irġiel ukoll barra taż-żwiemel u dawn il-brieret kienu il-premijiet għal dawn l-irġiel.

For Exclusive Elegant Wear

Beaver
The Fashion Place

2, St. George's Square,
Victoria, Gozo.

Tel: 551287

VELLA SERVICE STATION

For Self Service Gasoline
and fine Car Products

Fortunato Mizzi Street,
Victoria VCT 111, Gozo.
Tel: 556128

L-ASSUNTA U MONSINJUR TARČISJU GATT

poezija ta'
Dun Ġużepp Saliba

Illum hawn tifikira
Ta' festa li grat,
Hamsin sena taru...
Ghall-brejbes, din swat.

Kien fl-Ewwel, f'Novembru,
Fl-elf, disgha, hamsin,
U Papa Pacelli
Haj jibqa' fis-snin.

Dan issa bhal Pietru,
Mill-Knisja hu tar,
Kien darba hawn maghna,
U laq u mar.

Kemm frahna, Madonna,
X'hin smajna l-ahbar
Li tajt b'Ruhek, b'Gismek,
Tkebbisna bhal xrar.

Oh! Kewkba tas-sema
Int dija li tghammex,
Sultana ta' ruhna
Mill-ghodu sa l-ghabex.

Ja Bint Missier Alla,
Int Omm l-Iben tieghu,
Gharusa ġmiel safi,
Fuq tron hemm hdejH, Mieghu.

Int shaqt ras il-ghadu
Li qarra bil-bniedem,
Dlonk tghatti lill-midneb
Li jersaq lej, niedem.

Int, Alla mar jerfeghek
Mill-qabar għall-ġenna
Bir-Ruh u bil-Ġisem
Fejn tahkem, tithenna.

Minn għandek jinxterdu
Il-grazzji għal fuqna,
Biex tajba hekk nghixu,
Int lej haffef suqna.

Kemm titli shoqqulek,
Dawn kollha nagħtuk
Għax lilek hekk jixraq,
Minn qalbna naqduk.

Int isbah mill-ġonna
Fil-mixja ta' Mejju,
Žgur ohla mill-ghasel,
Kull fwieha, kull plejju.

Int isbah mill-hmura
Li tidher fl-ghaxija
Fi nżul ix-xemx fietla
Fi tluġha bikrija.

U festi għamilna
Fost ferh l-iktar kbir,
Minn qalbna frahnielek
Taht sema bhan-nir.

Il-qniepen daqqewlek
Il-moti helwin,
Il-baned ferrhulek
Lil kollha l-Ghawdxin.

Diskorsi sarulek
Mill-aqwa mghallmin
Li sibna go Ghawdex,
Tassew, f'dak il-hin.

Warajk griet il-Gzira
Biex lilek tarak,
Issellem u titlob,
Turik li tismak.

Bil-mixi dritt morna
F'Ta' Pinu b'tant gost,
Għax hemm Int kelliimtna,
U fih rabbejt gost.

Ftit ilu zejjinna
Lill-knisja b'gandlieri,
Għamilna thejjija,
Damask u lampieri.

Il-bierah ingħarna
Fil-kbir Katidral,
Rajt l-Isqof u għolja,
Salt nies, kant u dwal.

Teatru l-"Aurora"
Mar fakkar il-grajja,
Kien mimli daqs bajda
F'Programm kollu hajja.

Rajnieha f'San Pietru
Il-pjazza miksija,
Bil-Papa jitkellem
Dwar Ommna Marija.

Hamsin sena għabu,
Din qalbna tajniek,
Illum mill-ġdid nerġghu
Kif qalbek tixtieq.

Għidilna, Madonna,
Kif nistgħu nuruk
Imhabba ferm ikbar
Hawn isfel nagħtuk?

Jien għanja kont ktibtlek
Ftit ilu fit-tul,
Għax ruhi fik tahseb
Fit-tluġ u fl-inzúl.

Ha ngħaddu għal Čisju,
Kunjomu kien Gatt,
Ihobb lill-Assunta,
Ma jobghod lil hadd.

Fir-Rabat kien joqghod,
Habib tieghi sew,
Dan lili għallimni
F'żgħoziti hemm ġew.

Mahbub Dun Tarčisju,
F'dal-jum wisq għażiż,
Tfakkarni fi mħabbtek
Lejn ġmiel hekk qaddis.

Għaddew hamsin sena
Minn mindu smajniek
Titkellem fuq Sidna,
Fuq pulptu rajniek.

Rawk sewwa missierna
Tinsisti bis-shih,
U tigri biex tigbor
Mir-Rabat qatigh.

Imlejtna b'wisq opri
Li swewlek tbatija,
Biss issa qed tgawdi
Minn għandna fohrija.

Habbejtha lil Ommna
Fis-sema Mghollija,
Kantajt l-innu taghha
Fil-pjazza mimlija.

X' eżempju mort taghti
Fil-knisja, fit-triq,
Fid-djar u fl-iskola,
Kem m ġid kont tixtieq!

Il-Banda "Leone"
Ukoll pulizija,
Kulhadd kien ifahhrek
Ghall-gherf u l-bżulija.

Mort thegġeg kbar, żgħażaġh
Ihobbu lit-tempju,
Il-Knisja Matriċi,
U taghhom kont xempju.

Kont tifrah, tiċċajta,
Issabar marid,
Kont tqarar, tippriedka,
Issibek xhin trid.

Mexxejt ċerimonji,
Ilhaqt Monsinjur,
F'dik haġtek hdimt bosta
Ghall-ġieħ tas-Sinjur.

Ghallimtna l-imhabba
Lejn Ommna Marija,
Żammejtna magħquda
Ilkoll għalenija.

Kemm ferhet dik qalbek
Xhin telghet il-vara,
Ma' shabek kont tfittex
Biex lilha hemm tara.

Żuruha fin-niċċa
U ħarsu fiss lejha,
Hemmhekk itolbuha
F'kull niket u gheja.

Ghidulha tliet "Ave"
Bil-qalb lill-Madonna,
Dan b'fidi kien jishaq,
U sod daqs kolonna.

U meta fil-festa
Fil-bieb kien jaraK,
Dik qalbu tinqasam
Għax veru jistmaK.

Kemm habrek f'kull ġabra
U għadda mill-mina,
Bil-hegġa kien jimxi
Warajk, jaghtik qima.

Minn jaf kieku magħna
Int għadek illum,
Kem m tifrah, iċċapċap
U tghajjat bħal ljun!

Kien fl-elf, disa' mija
U sitta, sittin,
Bil-mod int hallejtna
U mort mal-mejtin.

U biex jien ngħid kollox,
Kien dahal dak Frar,
Il-hames jum sebah
U kesah ix-xrar.

Għarfitek id-dinja
U f'mewtek hi bkiet,
Għalik talbet b'herqa
Lil Alla fis-skiet.

Żgur issa qed tgawdi
Il-frott hekk mixtieq,
Għalih hdimt hawn isfel
Bil-hegġa, bl-isfiq.

Warajh, int Assunta,
Wassalna fis-sliem
Hdejn Ibnek l-Imghallem,
Fil-ferħ ta' bla tmiem.

Żebbuġ, Għawdex 1/11/2000

TOTS & TEENS REVENGE

Children, Ladies
and Teenage Wear

DOLCERIA
40a, Savina Square,
Victoria, Gozo,
Tel: 553461
IGNAZIO CURNI
We accept orders for:
Weddings, Engagements, Parties & any special occasion
SPECIALIZED IN NOUGAT

57, MAIN GATE STREET, VICTORIA, GOZO.

Prop.: Mario P. Grech F.A.D.O. (Lond.).

Appointments for
EYE TESTING / EXAMINATION
by the Latest Computer Technology
and Eye Specialists

Telephone: 55 65 28 / 56 33 31

FINE FOREST

For all kind of Real Furniture
with affordable prices

Joseph Borg

'67' Pjazza l-Assedju

ta' Ghawdex 1551

Victoria, Gozo - Malta.

Tel: (00356) 563372

Fax: (00356) 565665

Mob: 0984 0345

Obsessions

Sportswear for all Ages

13 Market Street,
Victoria - Gozo.

Tel: 21 555606, 0948 6134

EXPO CHIC

Specializing in Picture Framing

Various styles of wooden frames

Modern and antique prints

Hand-finished quality lithographs

3, Republic Street, Victoria.

Tel: 21 554398 Fax: 21 562600

IL-HAJJA F'GHAWDEX QABEL IL-GWERRA

kitba ta'

Frank Bezzina (1925-1996)
editjata minn Charles Bezzina

Ktibt hafna dwar żmien il-gwerra f'Ghawdex, iżda ftit li xejn dwar dawk is-snin qabel fostna faqqgħet il-gwerra. Għadni niftakar qisu l-bierah meta fl-1935 ta' 10 snin, ma' Ghawdex kollu tfakkar il-Gublew tar-Rè Gorg V. Kien hawn festi kbar u entużjażmu kbir u t-tfal ta' l-iskejjel f'Ghawdex kienu tiehdu fuq il-frejgati Ingliżi u nghataw ukoll biċċa ċikkulata għewwa kaxxa tal-landa bil-wieċ tar-Rè fuqha. F'Gunju ta' dik is-sena il-Kardinal Lepicier quddiem eluf ta' nies u fost ċapċip u tixjir ta' bnadar fil-pjazza tas-Santwarju, poġġa kuruna prezzjuża fuq ras il-Madonna tal-kwadru Ta' Pinu. Dakinhar kont mort ma' missieri u d-devozzjoni li kien hemm kienet xi haġa li ma tistax tffisser bil-kliem. Is-Silver Jubilee Sports Ground ukoll infetħa u l-futbol bejn l-irhula u r-Rabat beda jintlagħab hemmhekk.

L-iskola primarja

Niftakar dik il-habta kont immur l-iskola tar-Rabat fi Triq Vajringa. Meta kont fil-hames klassi kien jgħallimni Vitor Gauci minn Pjazza Savina. Dak kien jishaqq hafna fuqna għax kien iridna nitgħallmu ... u dak in-nhar fl-iskejjel ma kellniex il-kumditajiet jew aħjar l-attreżzi li għandhom illum. Iżda konna tfal dixxiplinati li nharsu lejn it-tagħlim bis-serjetà u ridna nitgħallmu minkejja li kellna nuqqas ta' kollox. Tabilhaqq dak kien żmien ta' faqar u fejn it-tallaba kienu jiġru mat-toroq jittallbu xi haġa biex jgħixu. Kien żmien fejn in-nies hafja kienu jiġru ma' kull rokna ta' Ghawdex u fejn l-illitterizzu kien inferrex ma' Ghawdex kollu. Kien żmien meta bosta tfal fl-iskola kienu jiġu bi qliezet imraqqgħin u b'qorqa wahda għaliex l-oħra jisliha lil huh. Dawk li kellhom mohħom jilgħilhom kienu jorbtu sieq wahda biex taparsi kellhom xi ġerha. Iżda minkejja l-faqar li kien hawn, il-poplu Ghawdexi kien kuntent u ferħan. L-Ghawdexin hawtiela u biżżin sa minn qaddishom kienu jistinkaw mis-sebħ sad-dlam sabiex jaqilgħu l-għajnejn tagħhom. Habirku hafna, għożżew drawwiet missirijiethom u għexu fidili għad-dell tat-twemmin

nistrani bla ebda dubju. Kienu għalhekk nies li aċċettaw il-qagħda tagħhom u għalkemm għexu bil-ftit u bit-tbatija, kienu kuntenti sa ma Alla sejhilhom.

Meta mmur lura u niftakar f'dawk is-snin jiġu dlonk quddiem għajnejja nies bħas-Sur Gorg Gatt ta' Kerċem u Monsinjur Lwigi Cordina. Ta' tfal li kont, niftakru lil ta' l-ewwel jitla' minn Ta' Kerċem u jdur ir-Rabat bil-bastun u b'xagħru mżewwaq u liebes qisu r-Rè Gorg V b'hafna midalji (aktarx ta' l-ewwel gwerra u oħrajn), kappell u affarijiet oħra li kienu jagħtu lil dan il-persunaġġ mill-bqija. Ta' tip helu u ferriehi kien imbagħad Mons. Cordina li kien joqgħod taht Savina. Osajjar u xwejjah iżda kien famuż għall-priedki u kien jiġbed il-qlub ta' kulhadd ... iżda l-aktar ta' tfal bħalna. Magħhom ma ninsa qatt lil dawk il-ftit torok li kienu jhufu madwar ir-Rabat u li sparixxew hekk kif bdiet il-gwerra. Dawn kienu jibghu palijiet, lakumja, haħb għażiż, il-helwa tat-tork, hasira u xi żejt. F'Ghawdex dawn kellhom xi erba' postijiet fejn joqgħodu. Peress li kont tfal, kont nibża' hafna minnhom. Meta kont nagħmel xi haġa mhix flokha, ommi kienet tbeżżagħni u tghidli "gej tork għalik". Għalhekk meta kont nara xi wiehed kont immur nistahba. Darba niftakar li kien hemm wiehed li haseb li kont għamiltu xi haġa u ġera warajja sal-bieb tad-dar. Impressjonanti jibqa' f'moħħi dak li konna nsejnhulu "Ta' l-Abjad". Dan kien ikun raġel tallab li qrib il-Milied kien imur hdejn il-knisja ta' San Gorg u jittallab il-karità.

Il-hwienet

Jekk wiehed iħares lejn il-hwienet tal-merċa jew tal-haxix ma kienx jara hwienet indaf u lus-suzi bħalma huma illum. Hawn irrid ngħid li dakinhar tal-hwienet kienu jiftu wisq iżjed kmieni u b'hekk kulhadd kien ibakkar biex wara li jisma' l-ewwel quddiesja jahseb biex jixtri dak li kellu bżonn. Niftakar kont immur il-hanut u b'xelin biss kont nixtri lil ommi hafna

TROVARSI

*THE BOUTIQUE
FOR ALL THE FAMILY*

Market Street, Victoria,
Gozo, Malta. Tel: 555834

NEW STOCK

POCKYMON
SHOES

PAOLO

Calzature

Orienti's Shopping Arcade Victoria, Gozo.
Tel / Fax: 563688
13, Palm Street, Victoria, Gozo.
Tel: 565157

Mille Piedi

99a, PALM
STREET, VICTORIA, GOZO, MALTA.
Tel/Fax: 557430 Mobile: 09857762
e-mail: michaelerech@waldonet.net.mt

Mercieca Glass and Ironmongery

Mirrors and Glass
Polishing
Key Cutting

Frank Mercieca

54, Kercem Road, Victoria, Gozo, VCT 104
Tel: 21 556987 Mob: 0988 4853 Tel/Fax: 21 557027

affarijiet; xi pakkett sulfarini, tliet jew sitt habbiet kunserva, suppressat tat-tonn li kienet tiswa sold, kwart ton taz-zejt, nofs artal ghagin, xi sold helwa tat-tork jew tamar, aringi u lenbut zejt jekk wiehed ma jkollux flixkun. Niftakar tajjeb meta tal-haxix kienu jarmaw barra u kulant kont tisma' xi ghajta "laringa tliet habbiet". Dawn ġeneralment kienu jkun f'kartell kbir bhal ta' l-imhażen ta' l-inbid. B'erba' soldi kont taghmel l-isbah borma haxix għall-familja kollha. Barra hekk, kienet haġa rari li wiehed jara hanut armat bil-vetrina. Dawk li kellhom vetrina kienu aktarx dawk li kellhom il-helu, tal-hwejjeg jew ta' xi barbier. Il-hwienet ta' l-inbid kienu abbondanti u sa qabel il-gwerra kienu bosta dawk l-irġiel tal-familji li wara ġurnata xogħol kienu jhobbu jmorru f'dawn il-hwienet bil-platt ta' l-ikel f'idejhom sabiex flimkien ma' oħrajn joqogħdu jlabalbu fuq dak li jiġi fi lsenhom ... u pinta wara oħra kienu jgattgħu sagħtejn jew iktar flimkien. Abbundanti kienu wkoll il-furnara. Għadni niftakar li r-Rabat biss kien hawn ma' l-erbatax-il wiehed. Biss biss fi Triq Vajringa kien hemm tnejn. Il-mod kif kienet issir il-hobża kien differenti mil-lum. Dak in-nhar kollox bl-idejn u fil-liebi ssir l-għaġna u l-hobż kien wara jinhema fil-forn bil-hatab u mhux bl-elettriku. Meta kien jaasal ir-Randan għadni niftakar dawk il-fajjar kollha xaham iżda jfuhu tat-tliet habbiet, sitt habbiet jew jekk bl-inċova żewġ soldi u anke l-bejgħ tal-fajjar tal-makku. Ma' dan kollu ma nistax ninsa l-monti li kien jarma fi Pjazza Savina. Dan ma kienx bhal monti ta' l-lum, imma kien monti kbir fejn wiehed seta' jixtri bhejjem, gobon, fuhhar, qsar, ġild, hwejjeg tal-landa, hadid u mitt haġa oħra. Tal-hwejjeg, imbagħad, kien jarma wara l-banka.

Il-hwienet tal-hwejjeg kienu wisq anqas minn dawk ta' l-lum. Biss biss lanqas ma kien jeżisti l-lussu fl-ilbies li jeżisti llum. Bi ftit xelini kont tixtri libsa li għal dak iż-żmien kienet tkun mill-aqwa. Fuq kollox l-ilbies kien differenti ... ilbes li llum sar għal kollox folkloristiku. Niftakar li fuq rashom l-irġiel kont issibilhom il-beritta, xi kappell tat-tibna jew it-trizza jekk mhux ukoll tal-palm maħdum f'Għawdex. In-nisa min kien jilbes kappell bir-rixa, ix-xebbiet bil-berè maħduma bil-ganċ. Komuni kien hafna l-ilbies ta' l-għonnella u li llum spjegat għal kollox. Dak in-nhar iż-żarban jew is-sandli kien johrog ġenwinament minn idejn l-iskarpan Għawdx. F'Għawdex kien hawn hafna minnhom u biċċa minnhom kienu

tabilhaqq tas-sengħa għax iż-żarban li kienu jagħmlu apposta għal xi hadd idum iservi snin kbar. Naturalment ma kellhomx is-sbuhija li għandhom dawk ta' l-lum, imma kienu żraben tajbin u tajbin hafna. Kontra llum, il-hwienet tal-helu kienu ftit, iżda b'żewġ soldi kont issib tixtri erba' kwalitajiet ta' helu. Jien personalment kont inħobb iċ-ċikkulata tal-ġgant, kif konna nsejnhulla.

Hwienet tal-ġugarelli ftit li xejn kien hawn. Niftakar tajjeb meta missieri kien imur Malta u miegħu kien iġibli xi ziemeł żgħir ta' l-ghuda u xi pupa għal hutu bniet. Minkejja dan kollu t-ftal ta' dak in-nhar kienu jilagħbu hafna logħob spontanju barra fit-triq. Hawn niġteq insemmi li barra ma kienx hemm periklu ta' karozzi. Għalkemm l-ewwel karozza f'Għawdex ma niftakarhiex meta giet, ngħid li f'Għawdex dik il-habta ma kienx hawn aktar minn tnax-il karozza. Il-logħob bil-pizzikajju, il-logħob tal-ballun, l-iskuter, xi karrettun tat-tmun b'erba rotli ta' l-injam jew ta' xi pram qadim jew logħob iehor bhal tigrjet, iċ-ċirku, pulizija u hallelin, it-tijir tal-hamiema jew tajra kif aktar hija magħrufa, il-mistohbija, il-ġerrejja jew il-vapur ta' l-art u l-logħob tal-boċċi kien l-aktar komuni fost it-tfal subien. Xi subien kienu wkoll jilagħbu bil-knejjes żgħar u kienu jzejn-hom b'gandlieri u fjuretti, li dak iż-żmien konna nixtruhom mingħand "tal-Likk" fi Triq Sant' Andrija jew mingħand Manwel Xerri (tas-Sinjur), wara l-banka. Id-dar konna diletanti biex nagħmlu l-knejjes sbieħ u nimpikaw, iżda daqs hija Johny ma kien hadd. Fil-Milied, imbagħad, kulhadd jilgħab bil-lewż u bil-gastelli u ahna tad-dar konna ningabru biex nagħmlu l-presejja tal-ġebel u nzejn-hu bil-pasturi ta' Ma-ji Zahra (ta' l-Għadmu) jew ta' Ġużepp Mejlaq li kien sagristan il-Katidral. Il-bniet min-naha l-oħra kienu jogħxew fuq il-pupa, iż-żibeg, il-blalen tal-kamoxxa, il-passju u logħob iehor bħad-Dawra Durella, Ongi, Ongi Ongella u hafna aktar. Sfortunatament hafna minn dan il-logħob illum spiċċa u fija halla biss in-nostalġija ta' żmien li qatt ma jerga' jiġi lura.

Ix-xogħol tan-nies

Sa minn sew qabel il-gwerra f'Għawdex kien hawn tliet kwalitajiet ta' klassi ta' nies; kien hawn l-aristokratiċi li aktarx kienu nies sinjuri b'xi lawrija jew immisslin minn familji tas-sewwa u magħrufin għall-ghana tagħhom; dawk li kellhom pożizzjoni tajba mal-gvern, li dak iż-żmien kienet haġa rari, u allura kienu

Coney Island Bar

*Jawguraw il-Festi t-Tajba lill-
klijenti tagħhom...*

13, Sir Adrian Dingli Street, Victoria
Tel: 551289

**Cordina
Photo
Market**

Professional Photographers
for Commercial & Advertising
in Stills & Video Production
Colour Imaging Laboratories
& Photo Goods Dealers

34, Main Gate Street,
VICTORIA, GOZO, MALTA
Phone/Fax: 55.82.70

**One Hour
Developing & Printing
Colour Photocopy Service**

TEL: 554458 - 563167

XLENDI, GOZO

jgawdu minn ċertu riġpett u fl-ahharnett dawk li fis-sempliċità tagħhom kibru u ghexu ta' bdiēwa, sajjieda, barklori, burdnara jew kellihom xi sengha bħal haddieda, landiera, skarpan, maxtrudaxxi, hajjata, furnara, barbiera, daqqaqa tal-qoton u l-bqija. Dak iż-żmien ix-xebbiet u n-nisa ma kinux jahdmu iżda kienu jibqgħu d-dar jgħinu fil-faċendi tal-familja, li dakinhar kwazi kull familja kienet tghodd mhux inqas minn hamsa. Biss xi xebbiet kienu jsefftru għand xi wiehed sinjur jew jagħmlulu xi qadja biex forsi jiddubbaw xi haġa u l-bqija. Dehra komuni hafna f'dawk is-snin u li llum spiċċat għal kollox kienet il-bizzilla. Bosta nisa u tfajliet kienu jintasbu hdejn il-bieb ta' barra u bit-trajbu tal-bizzilla u qoffa żgħira bi ftit hajt tal-harir u ċombini jqattgħu s-sighat shah jahdmu biex minn idejhom johorġu l-isbah tvalji u xogħol iehor minsuġ bl-akbar reqqa u finezza. Ohrajn kienu jintasbu ġewwa jahdmu n-newl u jagħmlu l-hwejjeg.

Jekk xebba tkun trid tiżzewweġ, il-festa tat-tieg kienet isir fl-istess dar ta' l-gharusa, għax barra li postijiet jew swali addattati ma kienx hawn, il-festa kienet aktar intima. Ma kienx jingħata dak il-helu u iżjed u iżjed l-ikel li jagħtu llum, imma kollox kien limitat għal ftit baskuttini, xi ftit anizetta u kollox skond il-qliġ u l-potenzjal tal-familja. Ir-riġali tal-haddara wkoll kienu differenti u l-oġġetti li kienu jagħtu kienu ġeneralment hwejjeg ta' bżonn. Id-dota kienet tikkonsisti f'xi sett tas-sodda tal-kewba kulur sewdieni jew xi haġa oħra ta' valur. Bi Lm30 ix-xebba kienet tagħmel il-festa ... festa għal ftit hbieb mhux għal mijiet ta' nies u kollox fiċ-ċokon. Darba ta' 7 snin kont mort l-Għarb u hemm ommi haditni tiegħ f'dar fi Triq Birbuba. Haġa ta' l-iskantament xi hames snin illu raġel ftit akbar minni, li nżertajt bdejt impaċpaċ miegħu fiċ-ċimiterju ta' l-Għarb, qalli li darba jiftakarni fit-tieg. Bdejt irrodd is-slafeb.

Minkejja li l-hajja kienet wisq iżjed fqira, il-poplu kien jedha u kien kapaċi jagħraf iqassam il-hin liberu tiegħu aktar mil-lum. Il-karnival li kien eżatt qabel ir-Randan, kien ir-Rabat wiehed spontanju. Il-blumat li kienu jsiru f'dawk il-jiem ma kinux għall-kompetizzjoni, iżda għax min kien jitkeffen f'xi haġa ried idahhaq b'mod sinċier u juri li hu speċjali fir-renju tal-Karnival. Ċorma ta' maskarati kienu jingabru 'l hemm u 'l hawn madwar ir-Rabat u jdahhqu lil kulhadd bihom. Ma' dan inżid il-blumat u l-

Rokna antika tar-Rabat Għawdex it-tarf tas-Strada Bibljoteka. Ritratt: Fr. A. Mercieca

piki kbar li kienu jsiru fil-festi tar-Rabat. Piki li ġieli waslu għal ġlied u ġlied kbir.

Il-passatempi

Imma nhalli dan kollu u naqleb fuq pas-satempi oħra. Il-kaċċa tal-gamien kienet abundant u paragon ma' llum hemm differenza kbira. Dakinhar il-bini kien hafna anqas millum u kampanja kien hawn aktar. Illum kulhadd iġerger għax ma jaqbad xejn u dakinhar kulhadd jifrah għax miegħu lejn id-dar il-kaċċatur kien iġiblek xi tmien gamimiet f'darba. L-istess ngħid għal hafna affarijiet oħra. Lil ommi niftakarha taqra r-rumanzi ta' Emilio Lombardi, kittieb magħruf hafna f'dawk is-snin. F'dik il-habta l-imhabba għat-teatrini kien lahaq issedda u dawk dilettanti kienu kulant u tant jagħmlu xi attività biex il-poplu jedha u jiddeverti. F'April 1939 ta' l-Istilla tellgħu fl-iskola tal-Gvern, ir-Rabat l-operetta tas-Surmast Giardini Vella *Il Cuore Di Ben*. Lejn l-ahhar ta' Marzu 1940, il-kumpanja drammatika "Żgħazagh Għawdxin", ipprezentat fis-sala tal-każin tal-Ljun, fi Triq l-Arċipriet Cassar, id-dramm f'erba' atti *Vendetta Di*

... imagination and beyond
TALISMAN + plus

4/6 ST URSULA STREET
VICTORIA, GOZO
TEL: 564071

*An experience of new concepts
in interior Furnishings*

TALISMAN

New Stock Just Arrived

We innovateothers just imitate !

BONDIS
Boutique

2, Republic Street, Victoria, Gozo

Tel: 556029

**Tamarisk Restaurant
And Pizzeria**

VICTORIA GOZO

**WE ARE OPEN ALL WEEK FOR LUNCH
& DINNER EXCEPT MONDAY EVENING**

Tel: 551382 Mob: 097 3266

Fortunato Mizzi Street, Victoria, Gozo.

Guido u f'April ta' wara ipprezentaw fl-istess sala *Iż-żewġt Il-tiema u Il-Qorti*. Fir-Royal Talkie, l-uniku f'Ghawdex, konna mmorru naraw il-films ta' Tarzan, Charles Chaplin, San Francisco, Robin Hood u oħrajn li harġu f'dik il-habta. Fl-1940 ta' l-Istilla hallew il-każin tagħhom minn dar prominenti fi Triq it-Tigrija u maru fethu każin f'numru 24 Triq Vajringa. Kien post xi ftit u xejn imwarrab iżda l-hajja minn dan il-post ma naqsitx. Il-baned ta' l-Istilla u ta' l-Ljun, dak in-nhar aktar impikużi mil-lum, kienu l-aktar popolari f'Ghawdex, iżda hajjin kienu wkoll il-baned *Prekursur* tax-Xewkija u dik tax-Xagħra. Sfortunatament fl-1941 dawn il-baned kollha ġew affettwati minhabba l-ghadd ta' bandisti li ssejju bil-lieva u għalkemm l-attivitajiet tal-baned ma baqgħux isiru normali fil-gwerra ġieli saru xi kunċerti mill-baned tar-Rabat u meta fl-1943 l-alleanzi bdew jirbhu, il-baned reġġu bdew jiehdu r-ruh u jagħmlu marċijiet brijużi tar-rebħiet Ingliżi.

Filwaqt li f'Ghawdex kien qed jiġri dan kollu n-nies kienet medhija f'elf haġa, l-Ewropa kienet imqallba. Hitler, il-kanċillier tal-Germanja, kien qed jarma l-akbar armata tad-dinja u jahseb biex minn hawn u minn hemm jikkupa t-territorji li jmissu miegħu u jagħmel vendetta mill-alleanzi li wara l-ewwel gwerra trattaw hazin 'il-Germanja. L-Italja, taht it-tmejxija ta' Benito Mussolini, kienet ukoll qed issir aggressiva tant li rebhet l-Abissinija fl-1936. Fuq kolloxx il-Germanja u l-Italja bdew jinnamraw flimkien u l-gwerra ċivili Spanjola fl-istess sena kompliet għaqqdithom. Wara l-mewt tar-Rè Gorg V fl-1936, l-Inghilterra għadiet minn trauma kerha minhabba r-Rè Dwardu VIII li halla t-tron, u sa ma tela' r-Re Gorg VI, baqgħet mifxula filwaqt li Hitler kompli jżid il-potenza tiegħu u jkabbra il-firxa tiegħu fl-Ewropa. Dan kollu wassal biex wara hafna ċirkustanzi oħra, b'diet il-gwerra, u dik il-hajja f'Ghawdex għalkemm fqira, iżda ferhana, spiċċat għal kolloxx biex qatt ma' terga' iżjed.

© Charles Bezzina - 2001

Paradise

Travel and Property Services Limited
38, Saint Sabina Square, Victoria, VCT 104, Gozo, Malta.
Tel: 562025, 558918, Fax: 562026 Mob: 0949 6277

We offer:

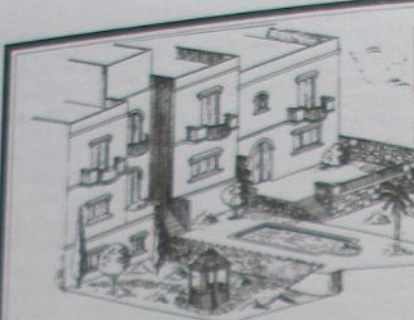
- Special Prices to America, Canada, Australia • Organised Tours
- Honeymoon Specials • Special Holidays for 18-35 year old
- Car-hire • Taxi Service Motor & Travel Insurance • Cruises
- We are also Real Estate Agents • We help you sell or buy your next home.

PLAYPEN

Toys & Stationery

30, Main Gate Str. Victoria. Tel: 561107

- ✓ Colour and B&W Photocopies
- ✓ School Needs
- ✓ Cards
- ✓ Magazines

FOR SALE

KERCEN - GOZO

Two Terraced Houses

Contact Owners on Tel: 551169

Terraced House - Four double bedrooms (all en-suite) with unobstructed country views from every room. Sitting room plus kitchen/dining and terrace. Garden space for pool, games room, washroom, basement and two-car garage (can be split into two separate houses).

Corner Terraced House - With large living/dining and three double bedrooms (main en-suite). Large terrace overlooking country views. Ample space for good sized pool. Additional washroom plus four-car garage. (Perfect residence/holiday house)

GALEA GENERAL SERVICES LTD.

MGARR ROAD, XEWKIJA, GOZO • TEL: 561132 • FAX: 554277 • MOBILE: 0949 4618

The one stop shop for:

NEW CARS of different Brands • USED CARS at bargain Prices

CAR CARE PRODUCTS • CAR SERVICING

CAR WASH & VALETING

GENERAL INSURANCE SERVICES at favourable Rates

IL-KANONKU MIKELANĠ GARRONI (1818-1884)

kitba ta'
Winston Zammit BA(Hons) MA PGCE

Persunaġġ li ta' hafna servizz lill-gżira ta' Għawdex matul is-seklu XIX kien il-Kan. Dun M.A. Garroni li kien mhux biss l-ewwel Arċidjaku tal-Katidral, iżda kien ukoll l-ewwel librar tal-Biblijoteka ta' Għawdex, wara li din hadha fidejha il-Gvern.

Iben il-gurat Daniel Garroni¹ u martu Emmanuela l-Kan. Garroni twieled fis-26 ta' Jannar 1818 u gie mghammed fl-istess jum fil-knisja parrokkjali ta' San Ġorġ, mill-Viċi Parroku Dun Franġisk Cutajar u nġhata l-ismijiet ta' Atanasju, Ġużeppi, Wiġi, Mikiel Anġ², iżda f'hajtu kien maghruf bl-ahhar isem.

Dun Mikiel Anġ ghamel l-istudji tiegħu fis-Seminarju ta' Malta fejn fl-1835 nġhata l-kariga ta' Prefet³. Huwa gie ordnat sacerdot fis-27 ta' Marzu 1841⁴ u sena wara, inġhata l-fakultà li jisma⁵ l-qrar, ministeru pastorali li hu eżerċita anke waqt l-imxijiet tal-kolera.⁵

Fl-1846 Dun Mikiel Anġ inhatar Kanonku Kantur tal-Knisja Matriċi⁶, fejn l-istess kapitlu hatru wkoll bħala Prokuratur u Depożitarju⁷ u fl-1855 inhatar bħala Amministratur tal-Legat Grima⁸. Iżda barra minn hekk, fl-1851, l-awtoritajiet ekkleżjastiċi hatruh bħala direttur u amministratur ta' l-isptar ta' San Ġiljan⁹. Fl-1870 gie mahtur bħala l-ewwel Arċidjaku tal-Knisja Katidrali ta' Għawdex¹⁰.

Xogħol bħala librar

Fl-1853 mat-twaqqif tal-Librerija Pubblika, fuq xewqa tal-Gvern gie mahtur bħala librar tagħha. Hawnhekk huwa medd għonqu għax-xogħol. Għamel katalogi tal-kotba depożitati fil-librerija u hasseb biex jikseb għal-librerija xi manuskritti ekkleżjastiċi qodma għat-tagħlim tal-kleru. Għamel ukoll kopji ta' xi xogħlijiet storiċi li kienu jolqtu lil Għawdex. Għal għaxar snin il-Kan Garroni hadem fil-librerija bla hlas, sakemm fl-1863, il-Kunsill tal-Gvern ivvutalu s-salarju ta' £10 fis-sena. Il-preżenza tal-Kan Garroni kienet ta' ġid kbir lil-librerija li mxiet sew 'il quddiem tant li sa l-

1881 kellha 5,647 volum¹¹. B'kollox il-Kan Garroni dam madwar 30 sena jagħti servizz, li matulhom darbejn biss talab li jnġhata frank¹². Fl-ahhar sena u nofs ta' hajtu l-Arċidjaku Garroni kien marid u x-xogħol tiegħu bħala librar sar minn Dun Ġużepp Farrugia.

L-Arċidjaku Garroni miet fit-3 ta' Novembru 1884¹³.

1 A(rkivju) P(arrokkjali) S(an) Ġ(örg) G(hawdex). Ktieb tal-Magħmudijiet Vol 8 (1818-1833) p89. Daniel Garroni gie mahtur bħala teżonier ta' l-Università fl-20 ta' Dicembru 1803 u fid-9 ta' Novembru 1804 gie mahtur bħala wiehed mill-gurati ta' l-Università. Wara li tnehhiet l-Università, inġhata l-Kariga ta' Maġistrat tas-Suq, kariga li kien għadu jokkupa meta għet imnehhija fl-1839, meta kellu 57 sena. Ara A(rkivju) N(azzjonali) M(alta) PS/03/1 pp28/45; u Duplicate Despatches Vol 2/18 No99 ff 377v, 378r

CITADEL VIDEO COMMUNICATIONS

Still Photography, Radio & Television Productions

The best caterers for sights and sounds of Gozo

You Name It ... We Do It ... From Weddings & Family Occasions to International Productions

The only Gozo based facility catering for

Domestic and Professional VHS, Super VHS & Hi 8 Video

as well as Broadcast U. Matic High Band SP and Betacam SP video format

For more information contact us at

By The Bastion Road, Victoria Gozo MALTA

Tel/Fax: (356) 551 936 - E-Mail: cvc@orbit.net.mt

Issa Tista Thawwar il-Borma Bhal Dari

Issib Hwawar, Hxejjex Aromatici, Frott
Imqadded ghal-Helu u Prodotti oħrajn għal-Ikel

14 - 15 KERCEM ROAD, VICTORIA, GOZO.

TEL: 562160

***Divine
Houseware***

***For Fridges, Cookers,
Air Conditions and Mobiles***

***Good Quality, Service
Prices***

George Borg Olivier Str.,
Victoria, Gozo, Malta.

Tel/Fax: 21 550437

Mob: 0944 0374

- 2 A.P.S.G.G. Ktieb tal-Maghmodijiet Vol 8, p 89
- 3 A.N.M. Pehhans, Le Marchant, Vol 29, (1862) No7138
- 4 A(rkivju) K(atidral) M(alta) R-O 15.
- 5 A.N.M. Pehhans, Le Marchant, Vol 29 (1862) No7138
- 6 Devoti ta' Marija, 1894 p89
- 7 A.N.M. Pehhans le Marchant, Vol 29 (1862) No7138
- 8 L-Ghid ta' l-Assunta 15-VIII-1971 p4
- 9 A.N.M. Pehhans le Marchant Vol 29 (1867) No7138, Lgo Batan Vol 55, (1881) No8177.
- 10 Devot ta' Marija, 1894 p 89
- 11 A.N.M. Pehhans le Marchant, Vol 29 (1867) No 7138, Lgo Batan, Vol 55 (1881) No8177
- 12 Mill-Arkivju Nazzjonali jirriżulta biss li talab biss darbtejn il-frank. Fis-7 t'April 1863 talab li jingh atalu xahrejn leave mill-jum tat-tluq tiegħu minn Malta u ppropona li minflok jagħxi bħala librar il-Kanonku Bondi. Dan il-permess ingħatalu wara rakkomandazzjoni tal-Biblijotekarju ta' Malta Dr Cesare Vassallo. Dan il-permess talbu billi l-Kapittlu tal-Matriċi hatru bħala wiehed mid-deputati li kellhom imorru Ruma biex jirringrazzjaw lill-Papa Piju IX fisem il-kleru u l-poplu Għawdx għall-hatra ta' Isqof Awżiljarju (Mons Buttigieg) li kellu jkun residenti Għawdex (ANM Lgo le Marchant Vol 70 (1863) No 10, 350). Billi l-Kan Garroni dam Ruma aktar minn xahrejn, talab li l-leave tiegħu jiġi estż b'xahrejn oħra u dan il-permess ingħatalu wkoll (ara A.N.M. Lgo le marchant Vol 72 (1863) No 10 686). Il-Kan. Garroni reġa' kien assenti għal xi zmien bil-permess fl-1870, għax fis-6 ta' Diċembru 1870, il-

- Biblijotekarju ta' Malta Dr Cesare Vassallo, ktieb lis-Segretarju Prinċipali tal-Gvern, fejn infurmah li l-Kan Garroni kien gie lura mill-vjaġġ tiegħu u fl-1 ta' Diċembru 1870 reġa' beda jaqdi d-dmirijiet tiegħu fil-Biblijoteka ta' Għawdex. (A.N.M. Lgo Grant Vol 63 (1870) No 9370.
- 13 A.N.M. Lgo Lintorn Simmons Vol 10 (1884) No 1489, vol 11 (1884) No 1544.

For Best Quality Fresh & Frozen Meats
Stop & Shop at:

Car Park Butcher
and also

**Fresh Fruits &
Vegetable**

Now Open from Tuesday to Saturday
Görg Borg Olivier Str., Car Park - Victoria
Tel: 21 552434

Ta' Nisju

for Best shopping

**Ladies, Fashion Wear
Teens Casual Wear
Curtains and Carpets**

St. George's Square, Victoria, Gozo.

Tel: 21 564166 Fax: 21 556334

AXIAK BROS.

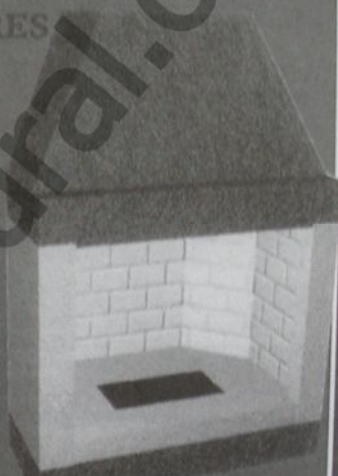
(STONE DECORATIONS) LTD.

LIMESTONE DECORATORS

Manufactures of:

MANUFACTURES

- Exclusive Importers of Slate Tiles
- All types of balustrades
- Sculptured or plain columns
- Sculptured or plain closed stone balconies
- Fountains
- Stone troughs
- Flagstones (ciangatura) in various sizes
- Gozo marble (hard stone) tiles in various sizes
- Stone cladding (Qoxra)
- All types of rustic cladding (Sejjieh)
- Hard stone cladding (tal-qawwi)
- Marble Boarder Patters
- Interior decorations: Light Fixtures, lampshades, etc..
- Scaffolding hire

Prefabricated, Cast Iron & Electrical Fireplaces,
Gas Burners for fireplaces - Fire screens
Brass fenders - Fire Baskets - Coal Buckets
Ovens - Fire Bricks - Tool Sets
Complete Fireplaces with Mantelpieces,
Fireboxes - BBQ's - Fireplaces Installers,
Sealers for old and new buildings.

Come for a visit to see our
new range of fireplaces at our centre,
located at

Xewkija Industrial Estate,
Taflija Road, Xewkija, Gozo - Malta.

Tel: / Fax: 560252
Mobile: 097 7865/6

INKURUNATA REGINA

kitba ta'
Mons Lawrenz Sciberras

It-tluġ fis-sema bir-ruħ u l-ġisem tal-Madonna huwa wiehed mill-akbar tliet privileġġi tal-Madonna. Mhux biss kien jixraq iżda hekk kellu jkun li ġisem Marija, dak li għal disa' xhur shah kabbar u għajjex fih l-iben t'Alla Inkarnat ma jarax it-tahsir ta' l-art bħal kull ġisem iehor. Alla għalhekk kompli jagħni bi privileġġ iehor singolari billi jiehu miegħu fil-ġorja deġġiema l-ommu Marija bir-ruħ u l-ġisem. U ma waqafx hawn, imma hejja għal ommu tron speċjali daqskemm uniku. Tron ta' regina bil-wisq aqwa minn dak li hejja Salamun għal ommu Batseba.

Għalhekk fis-solennità ta' dan il-jum, il-Knisja fil-liturġija tagħha tapplika lil Marija kliem is-salm. "F'lemintek is-Sultana mzejjna bid-deheb ta' Ofir". (Sl 45,10). Filwaqt li l-marjologu Benedittin Domenico Bertetto jgħid li filwaqt li il-festa ta' l-Immakulata hija t-trijonf tar-ruħ ta' Marija, il-festa ta' l-Assunzjoni hija it-trijonf tal-Ġisem ta' Marija.

Missirijiet il-Knisja.

Missirijiet il-Knisja kemm dawk ta' Lvant kif ukoll tal-Punent meta jahsbu dwar din il-ġrajja tal-għaġeb, donnhom jintilfu bejniethom biex ifissru u jgħollu 'l fuq dan l-avveniment singolari li sehh fis-sema. Hekk San Bernard jagħmel ix-xebh bejn id-dahla solenni ta' l-Arka tal-patt minn Kirjat Ejarim lejn Ġerusalem fost il-ferh, iż-żfin, u l-ghana tas-sultan David (2 Sam 6,5). Mela kemm aktar jikkonkludi San Bernard devot kbir ta' Marija, l-Arka vera tat-Testment il-Ġdid dahlet fost il-ferh, u l-ghors ta' l-aṅġli lejn Ġerusalem tas-sema! U dan bir-raġun. Dak li ġara fit-Testment il-Qadim kien biss dell ta' dak li kellu jigi fit-Testment il-Ġdid.

L-abbati Ruperto wkoll jagħmel xebh iehor interessanti dejjem dwar it-tluġ fis-sema ta' Marija. Il-profeta Elija ittieded is-sema fuq karro tan-nar (2 Slat 2,11) u li skond dan Ruperto, dawn kienu aṅġli li siebhu 'l dan il-profeta tant imhegġeġ fit-tagħlim tiegħu. Issa zgur li ma kienx biżżejjed group wiehed ta' aṅġli biex isiehbhu lil omm u sultana Marija Santissima, imma qtajjiet kbar.

Hsieb iehor interessanti huwa dak ta' San Pier Damjani. Dan fil-waqt li jahseb dejjem bil-mohħ ta' bniedem jaasal biex jikkonkludi li d-dahla ta' l-Assunta fis-sema kienet isbah u aktar qawwija minn dik ta' l-istess binha Gesù. Dan il-qaddis jgħid li meta Gesù dahal trijonnalment fis-sema huwa kien imsieheb mill-kori kollha ta' l-aṅġli flimkien mal-qaddisin. Iżda jkompli San Pier mhux hekk ġara meta dahlet is-sema Marija, għaliex fost il-qtajjiet kollha ta' l-aṅġli u l-qaddisin kien hemm ukoll imsieheb magħha l-istess binha Gesù. U qaddis iehor jikkonkludi hekk; Gesù għamel hekk dejjem biex junura, u juri b'mod estern l-imhabba bla qies li kellu lejn ommu Marija, dik li tant ferhet miegħu u batiet miegħu.

Marija Sultana

Ta' min jirrifletti hafna fuq il-hsieb ta' l-gharef Origene. Dan meta jahseb fid-dahla ta' Marija fis-sema u jisthajjel li jisma' u jara lill-qaddisin kemm dawk tat-Testment il-Qadim kif ukoll dawk tal-Ġdid jistgħu bejniethom fil-waqt li jgħidu: U min hija qatt din il-hlejja li ġejja mid-deżert mimlija xewk u għolieq tad-dinja? Riesqa iwa imma mimlija bil-virtu u bil-grazzi kollha u fuq kollox imwieżna mal-Feddej u Sultan tagħna stess? U tingħatalu twegiba lil Origene: Din hija dik l-imbiekka fost in-nisa kollha, hija l-mimlija bil-grazzi kollha, hija omm is-Sultan tagħna, mela sultana tagħna wkoll. Hija l-Immakulata l-ghaxxa ta' Alla fost il-krejaturi kollha tas-sema u ta' l-art. Għalhekk mela Sinjura u Sultana tagħna, inti l-ġorja tas-sema, il-ferh shih tagħna, inti l-imbiekka għal dejjem. It-tron tiegħek tassew jixraqlek għax bħalek u isbah minnek ma hawn hadd.

San Ġwann Damaxxenu li bih tagħlaq l-era' patristika tal-Knisja tal-Lvant, kellu mhabba imqanqla lejn Marija. Huwa xejn ma joqgħod jisthi biex jistqarr fil-berah id-devozzjoni herqana tiegħu.

U lejn il-Madonna: "X'hemm iktar hlejj mill-Omm t'Alla? Mohhi dejjem fiha, ilsieni qaddej tagħha, fuqha nahseb bil-lejl u bin-nhar".

PULENA

Bar & Restaurant

Specializing in

Fresh Fish, Pasta & Pizza

Marina Street (Il-Menqa), Marsalforn, Gozo. Tel: 559777

SOPOS
Gozo Wines

**CENTRAL
COFFEE HOUSE**

**Sopos Bar
(It-Tokk)**

Proprietor: Mr. Joseph Farrugia
20, Independence Square, Victoria, Gozo - Tel 551039

Dan il-missier tal-Knisja tal-Lvant meta jimmagina it-tislima celesti li ngħatit lil Marija minn tant u tant qaddisin jersqu lejha wkoll l-istess ġenituri tagħha Ġwakkim u Anna, Huma biss li kienu jafu min hija binthom Mirjam dik li meta kellha thiet snin biss ipprezentawha fit-tempju ta' Ġerusalem, u aktarx li bi probabbiltà kbira qatt aktar ma rawha bl-ghajnejn tal-gisem għaliex laqu mietu. Issa qeghdin jarawha mdawwra fost tant sebh, setgħa u glorja. Issa qiegħdin jarawha bhala r-regina tagħhom ukoll. U hawn zgur li sehh dak li hemm miktub fil-ktieb ta' Bin Sirak: Li għieh tal-ġenituri huma l-ulied". Ġwakkim u Anna tnejn minn fost in-nies l-aktar qaddisa tat-Testment il-Qadim li kienu qegħdin jistennew il-fidwa tal-bniedem, issa fis-sebh t'Alla u mall-glorja tal-qaddisin qegħdin jaraw dan kollu.

HLAS SUPREM,

L-appostlu San Pawl jikteb hekk: "Alla jħallas lil kulhadd skond ma jkun għamel" (2,6). Issa min qatt jista' jahseb dwar il-missjoni u l-hidma tas-sema li kellha u għamlet b'imħabba kbira Marija! Żgur li ebda mohl ta' bniedem ma qatt jista' jasal biex jikkonkludi dwar dan. Għalhekk jikkonkludi San Tumas, il-Verġni Marija ssuperat il-merti kollha tal-bniedem u ta' l-angli. Filwaqt li San Bernardin jkompli, jekk il-grazzja li rċeviet Marija kienet waħda singolari, mela singolari wkoll hija l-glorja tagħha fis-sema. Santu Wistin meta jkompli jahseb dwar il-glorja, jgħid li Marija lil Alla tghidlu hekk: Sinjur, jekk meta kont fuq l-art jiena ma habbejtekx daqs kemm inti timmerita u jixraqlek, almenu jien habbejtek daqs kemm stajt.

Ma dan il-hsieb jaqbel u fiċċarrah San Albert il-Kbir, meta jgħid li s-Sultana tagħna tikkon-templa aktar mill-qrib lil Alla meta mqabbla ma' dawk kollha li hemm l-ġenna. San Alfons Marija de Liguori issa jikkonkludi li meta omma Alla dahfet is-sema hija kabbret u għagħlet il-ferh tal-qaddisin kollha. U San Pier Damiani jikkonkludi li l-qaddisin wara li jagħtu gloriya lil Alla fil-ġenna ma għandhom xejn aktar x'jagħmlu għajr li jitgħaxxu bis-sbuhija ta' din is-sultana kollha gloriya.

SALAMUN U ĠESÙ

Posta missirijiet il-Knisja jkompli jaraw xebh mill-qrib hafna bejn is-Sultan Salamun u ommu Bateba f'paralleliżmu ma' Ġesù u ommu Marija. Ibda' biex is-sultan għani ta' Ġerusalem meta ha pusses shih fuq is-

saltna tiegħu, Salamun haseb wkoll l'ommu. Tgħid l-Iskrittura: "Għal omm s-sultan, mbagħad, hejjielha tron u qagħdet fuq il-lemin tiegħu" (1 Slat 2,19). It-tieni osservazzjoni u li forsi hija aktar qawwiya huma l-kliem li Salamun stess qal u esprima ma' ommu Bateba: "Itlob, omni, għax m'niex se ndawwar wiċi minnek" (2 Slat 2,20).

Issa dan il-kuntest jiġi mogħti u applikat għal Ġesù flimkien ma' ommu fil-glorja tas-sema. Ibda mit-tron imhejji. Mela hema tron issa s-sultan tas-slaten u s-sid tas-sidien hejja u waqqa' għall-ghaziza ommu Marija fis-sema! Madd ma jista' jimagina dwar dan. Il-Beatu Dun Gorg Preca fil-ktieb tiegħu Il-Benedicta, u li dan jaqrawh is-soċi matul ix-xahar ta' Awwissu, jikteb hekk: "M'hemm kien għall-ftehim mal-bniedem biex jistgħu jiehdu xi tagħrit fuq il-ġenituri u fuq il-pregju ta' dan it-tron. Dan it-tron huwa mqiegħed fuq kull kor tal-prinċipati u tal-potestajiet, u ta' l-angli kollha, għax din ir-regina kellha toqghod mal-leminja ta' l-iben tagħha li, wara li temm il-missjoni tiegħu tela' fuq kull prinċipat u fuq kull potesta, u fuq kull kor angeliku.

It-tieni osservazzjoni huma l-kliem ta' Salamun, issa mqiegħdin fuq Salamun tal-Liġi l-Għdida. Itlob omni, għax m'niex se ndawwar wiċi minnek". Mela liema qawwa, setgħa u konvinzjoni għandha Marija fuq il-qalb ta' Binha Ġesù! U dan kollu jiġi ssigillat u imsaħab b'dak kollu li gara l-Kana tal-Galilija. Marija kienet kapaċi tmexxi is-siegha ta' Ġesù biex huwa jagħmel il-miraklu. Għalhekk San Bernard jikkonkludi li Ġesù donnu aktar jiehu pjaċir li ahna nitlobuh imma bil-ghajnuna u bil-interċessjoni ta' ommu Marija.

IMITAZZJONI

Quddiem din is-setgħa u l-glorja ta' Marija, ahna ma jifdalna xejn għajr li nimitawha. Il-Papa San Piju X jinsisti: "Min irid ikollu devozzjoni xierqa lejn il-Verġni Santissima, għandu jimxi izjed 'l quddiem u jagħmel hiltu b'kull mezz sabiex jikkopia l-eżempju tagħha.

Fi kliem aktar ċar, timita lil Marija u tikkopia l-eżempju tagħha, ifisser timita li Kristu, għaliex hija wiśq aħjar minn kull bniedem iehor iggib ix-xbieha ta' Kristu u tirrappreżentalna b'mod eċċellenti l-qdusija tiegħu. Hawn trid twassalna Marija, dan għandu jkun il-ghan aħhari tal-qima u mħabba tagħna lejn Marija li twassalna għand binha Ġesù fis-saltna tas-sema, fejn hija tinsab bhala Regina u Sultana tagħna.

Square Cellar

WINE & SPIRITS

24 St. George's Square, Victoria, Gozo.

Tel: 551845 • 556141

Prop.: Joe Grech

For your Shopping
convenience and value
on Groceries
shop at

St. Mary Supermarket

Pope John Paul II Street, Victoria, Gozo.

Tel: 551025

MARIJA L-ARKA TAT-TESTMENT IL-ĠDID

kitba ta'
Anġlu Xuereb

L-ewwel qari tal-Quddiesa tal-Vgħili jikkellm fuq l-arka tal-Antik Testament. B'dan il-mod il-Liturġija xxebbah lill-Madonna ma' l-arka. Dan jerga' jidher fl-ewwel qari tal-Quddiesa tal-jum, fejn terga' tissemma l-arka.

Infatti Marija hija l-Arka tat-Testment il-ġdid. Din it-tixbiha hija bbażata fuq diversi raġunijiet. Kif l-Arka kellha dimensjoni importanti fil-hajja tal-poplu Lhudi hekk ukoll Marija għandha post importanti fil-hajja tan-nisrani.

L-Arka fit-Testment il-Qadim

L-arka kienet il-post fejn kien jgħammar Alla. Kienet it-tempju li jiġi mehud minn post għall-iehor. Imbagħad meta dan il-poplu ma baqax jiġġerra fid-deżert, l-arka tpoġġiet fit-tempju ta' Ġerusalem.

Infatti l-Arka kienet sinjal li Alla jidhol f'nofs il-poplu tiegħu filwaqt li jhorgu rebbieħ. Il-Lhud meta gew mirbuhin mill-Filistej qalu "Għaliex il-Mulej harbatna llum quddiem il-Filistin? Ha ngħibu minn Silo l-arka tal-patt tal-Mulej, u tigi f'nofsna u ssalvana mill-għedewwa tagħna" (1 Sam 4, 3-4). Infatti s-swar ta' ġeriko ggarfu permezz ta' l-Arka kif wkoll filwaqt li kisret lill Alla falz Dagon.

L-arka kienet sinjal tal-presenza ta' Alla fost il-poplu tiegħu. Fil-ktieb ta' l-Eżodu naraw kif kienet magħmula kif wkoll id-daqs tagħha: "Jagħmlu arka tal-gazzi; żewġ idriegħ u nofs it-tul, driegħ u nofs il-wisa', u driegħ u nofs l-gholi tagħha. Tiksiha b'deheb fin, minn gewwa u minn barra, u n-naha ta' fuq tagħmilha dawra tad-deheb" (Eż 24, 10-11). Din l-Arka kellha wkoll għatu kif wkoll żewġ kerubini tad-deheb. Skond il-mentalità ta' dawk in-nahiet id-deheb kellu konnotazzjoni mad-divinità. Fiha kien hemm iż-żewġ itwavel tal-Liġi. Naqraw fl-ewwel ktieb tas-Slaten "Xejn ma kien hemm fl-arka hlief iż-żewġ twavel tal-gebel im-qegħdin hemm minn Mose meta kien Horeb; dawn kien itwavel tal-patt li bih il-Mulej in-trabat ma' wlied Izrael huma u herġin minn art

l-Eġittu" (1 Slaten 8, 9).

Infatti l-ktieb ta' l-Eżodu jgħidilna ċar u tond li l-Arka kienet il-post fejn Alla jiltaqa mal-poplu tiegħu "Hemm jien niltaqa' miegħek, u nkellmek minn fuq l-ghatu, minn bejn żewġ kerubini, li jkun fuq l-ghatu ta' l-ark tax-xhieda miktuba, nagħtik liġijiet għal ulied Izrael" (Eż 25, 22).

B'dan il-mod naraw kemm kienet importanti l-Arka tat-Testment il-Qadim. Issa l-Arka tal-ġdid Testament hija Marija, bint il-Missier, Omm l-Iben ta' Alla u Għarusa singolari ta' l-Ispirtu s-Santu.

Il-Madonna saret l-Arka tat-Testment il-ġdid

Kif l-Arka kienet il-post fejn jgħammar Alla, hekk wkoll Marija saret il-post fejn Alla jgħammar fost il-poplu tiegħu. L-arka kienet

"Everything under one roof"

Just

**THE SHOP FOR MOTHERS TO BE,
CHILDREN AND BABIES.**

**fashion
2000**

**The ideal shop for casual
elegant wear for Ladies
Hats for Hire**

40, Palm Street, Victoria, Gozo. Tel: 21 551388

miksija bid-deheb, sinjal ta' post għażiż. Marija kienet wkoll l-aktar bniedma prezzjuża fid-dinja. Hija sa mill-ewwel waqti tal-hajja tagħha giet ippreservata mill-htija ta' Adam u Eva. Kif l-Arka kellha t-twavel tal-Liġi li ġew mogħtija minn Alla lill Mose, hekk Marija għall-disa' xhur garret f'għufha lill-Iben ta' Alla magħmul bniedem, Sidna Gesù Kristu, it-tieni persuna tat-Trinità.

B'hekk Marija saret Tabernaklu haj jew Arka l-għdida fejn Alla għamel kuntatt reali mal-bniedem. Il-Katekiżmu tal-Knisja Kattolika jgħidilna "Marija, l-Omm qaddisa ta' Alla u dejjem Vergni, hi l-aqwa opra tal-Missjoni ta' l-Iben u ta' l-Ispirtu s-Santu fil-milja taż-żmienijiet. Għall-ewwel darba fil-Pjan tas-Salvazzjoni, il-Missier sab, għax hejjiha l-Ispirtu s-Santu, għamra fejn Ibnu u l-Ispirtu s-Santu setghu jgħammru fost il-bnedmin. Fiha bdew jidhru 'l-ghegubijiet ta' Alla' li l-Ispirtu kien se jagħmel fi Kristu u fil-Knisja" (*Katekiżmu tal-Knisja Kattolika*, parag. 721).

Is-Santi Padri raw bħala f'Marija eżerċitu qawwi li tirbah fuq kull ereżija. Is-sigriet ta' dan kollu hija li Marija li għall-disa' xhur garret fi hdanha lill Binha Gesù, bħall Arka tat-Testment il-Qadim kienet qiegħda trebbah fid-duttrina vera.

Il-Madonna tittella' s-sema bir-ruh u l-gisem

Però jkun xieraq jekk nistagħsu: X'relazzjoni hemm bejn l-arka u t-Tluġ fis-sema tal-Madonna. Fil-Ktieb ta' l-Apokalissi nsibu d-dehra ta' l-arka b'mod gloriuż "Imbagħad infetħat it-tempju ta' Alla fis-sema, u dehret l-arka tar-rabta tiegħu fit-tempju tiegħu; imbagħad kien hemm beraq, hsejjes, ragħad, theżiż u silġ ohxon" (Apok 11: 19). Infatti l-Liturġija tal-Jum tat-Tluġ fis-Sema tal-Madonna tqabbel id-dehra gloriuża ta' l-arka mat-Tluġ fis-Sema tal-Madonna.

Infatti fil-ktieb tal-Makkabej insibu li Ġeremija heba Arka tal-Mulej biex ma tmurx fil-Eżilju bit-tama li Alla se jerga jqajjimha b'mod gloriuż. Naqraw fil-ktieb tal-Makkabej "Kien hemm ukoll fil-kitba li l-profeta, imnebbah minn Alla, gieghel li t-tinda u l-arka jmorru warajh, u li hu hareġ lejn l-gholja li fuqha tela'

Mose u ra wirt Alla. Xhin wasal hemm, ġeremija sab dar għamla ta' għar u dahhal hemm it-tinda u l-arka u l-artal ta' l-inċens, u għalaq id-dahla. X'uhud milli kienu miegħu ġew biex jagħmlu sinjali fit-triq, imma ma setghux isibuha. Malli kien jaf Ġeremija, ċanfarhom u qal 'L-imkien ma jkunx magħruf sa ma jerga' Alla jigm'a' l-poplu u jhenn għalih. Imbagħad il-Mulej jerga' juri dawn il-hwejjeġ u jidher sebh il-Mulej u s-shaba; kif kienet tidher fi żmien Mose, u bħal meta Salamur talab biex l-imkien jitqaddes bil-kbir" (2 Makk 4:8).

B'dan il-mod il-poplu Lhudi kien jistenna li Arka tqum ukoll gloriuża. Fl-Apokalissi ta' San Gwanni insibu li din x-xewqa tal-poplu Lhudi ssir realtà. Issa li Arka li kienet maħduma mill-bnedmin kellha tqum gloriuża permezz tal-qawwa ta' Alla, kemm aktar Marija kellha titla' s-sema, hija li kienet l-Arka tat-Testment il-għdid.

Għalhekk bir-ruġun kollu, hija ma kellhiex tara t-tahsir tal-qabar. San Robertu Bellarminu jesklama b'imhabba kbira "Min jista' jgħaddilu minn mohħu li l-arka tal-qdusija, l-ghamara tal-kelma, it-tempju ta' l-Ispirtu s-Santu waqgħet? Lanqas irrid biss nahseb illi dak il-gisem verginali li ġġenera lil Alla, wellditu u temgħetu, sar irmied, jew ittiċkel mid-dud ta' l-art? (San Robertu Bellarminu, *Conciones habitae Lovanii*, 40).

Il-Liturġija tas-Sigħat titkellem fuq il-ferħ li kien hemm fis-sema meta Sidna Marija telgħet bir-ruh u l-gisem. Infatti l-Innu tal-Ewwel Għasar jgħid:

Il-qatjaja mbierka tas-smewwiet jifirhu mal-ġemgha tal-profeti u ta' l-apostli, għax inti wahdek sthaqqlek wara Alla, il-gieħ ewlieni.

Fl-Ewwel qari tal-Quddiesa naqraw fuq t-translazzjoni ta' l-arka f'Ġerusalem fejn saret fost ferħ kbir. Il-Liturġija tapplika din is-silta għad-dhul tal-Madonna fis-sema.

Issa l-arka tat-Testment il-għdid qiegħda fis-sema. M'għadhiex fostna fiżikament iżda mis-sema tinterċiedi għalina halli ahna wkoll naslu f'Ġerusalem tas-sema fejn inkunu nistgħu ingawdu din l-arka tat-Testment il-għdid.

FLAMINGO BAR

Piazza J. F. Kennedy, Victoria, Gozo. - Tel: 553704

Miftuh kuljum mis-7.00 a.m. sat-tard bil-lejl

Special Attractions

- Big Screen għall-football (English Leagues, Italian Leagues and World Cup)
- Surround Speakers Stereo System
- Four Monitors (M.T.V. Music Channel)
- Billiard (American Pool)
- Video Games
- Table Soccer

Snacks

- Ham and Cheese Sandwiches
- Tuna and Salad Sandwiches
- Toasted Ham and Cheese Sandwiches
- Ham and Cheese Ftira
- Pizza
- Light Snacks and Sweets (eg. twisties)

Drinks

- Tea Coffee
- Capuccino
- Espresso
- Soft Drinks
- Beer
- Spirits
- and much more

**Naccettaw
Parties**

See You There!

SMS S. MIFSUD & SONS LTD TRAVEL & TOURISM

**The complete
travel shop**

- * Air Travel
- * Ferry Crossings
- * Accomodation
- * Cruises
- * Car Hire
- * Travel Insurance
- * Group Arrangements

311, Republic Street, Valletta. Tel: 232211
33, Tower Road, Sliema. Tel: 330368
16, Republic Street, Victoria, Gozo. Tel: 551126
27, Birkirkara Hill, St. Julian's. Tel: 320655

DUN ANTHONY MARIO SALIBA

Saċerdot għal dejjem

20 ta' Ġunju, 2001

DUN ANTHONY MARIO SALIBA, mill-parroċċa tal-Katidral ta' Ghawdex, twieled nhar it-2 ta' Frar, 1976. Huwa beda l-istudju tal-Filosofija u tat-Teologija flimkien mal-formazzjoni tiegħu għas-saċerdozju fl-1994, fis-Seminarju Maġġuri tal-Qalb ta' Gesù, Victoria. Minn hemm huwa ha l-Baċċellerat fit-Teologija. Bħala seminarista, għamel esperjenzi pastorali fl-Italja u fil-Brazil. Dun Anthony Mario għamel is-sena intermedjarja tiegħu fid-Djoċesi ta' New Orleans, fl-Istati Uniti, fejn wettaq hidma pastorali fil-parroċċa ta' l-Immakulata Kuniċizzjoni ta' Denham Springs, fil-belt ta' Baton Rouge. Kien ukoll involut attivament fl-organizzazzjonijiet ta' evanġelizazzjoni għat-tfal u ż-żgħażaġh: "Y.E.T. - Youth Evangelization Team" u "Parish Renewal Weekends". Dun Anthony Mario hu wkoll involut fil-hidma tal-Moviment Tigdid Kariżmatiku ta' Ghawdex.

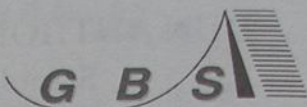
Ġie ordnat Djaknu nhar it-23 ta' Ġunju 2001 u rċieva l-Presbiterat minn Mons. Nikol Ġ. Cauchi, Isqof ta' Ghawdex, nhar l-20 ta' Ġunju 2001. Hu għamel l-Ewwel Quddiesa Solenni tiegħu fil-Katidral nhar il-5 ta' Awwissu. Fi ftit ġimghat, Dun Anthony Mario jibda l-ministeru saċerdotali tiegħu f'Ruma, l-Italja.

Ad Multos Annos!

BARGATE

BOOKSHOP
VICTORIA - GOZO

For all your stationery needs...

George Borg Olivier Str., Victoria. Tel: 558645

Gozo Business Systems Ltd.
'The Mall'
George Borg Olivier Street
Victoria
Tel 565 565

Best quality computers
BUILT IN GERMANY

COMPUTER FURNITURE
OFFICE EQUIPMENT

**BEST AFTER SALES
SERVICE**

Terra
Computersysteme

MAGIC
Displays

Internet Cafe

Make New Friends at the

Bellusa Cafe

Right in the Heart of Victoria

**PIZZA & SNACKS
SERVED ALL DAY**

OFFICE EQUIPMENT

FOR ALL OFFICE SUPPLIES & STATIONERY

*Photo Copy Service & Binding
Calculators, Typewriters,
Cash Registers, Fax Machines*

12, St. Francis Sqr., Victoria - Gozo
Tel: 554052 Fax: 563745

ZA Zammit Aluminium Ltd.

'Private Alley', Fountain Street, Fontana, Gozo.
Tel / Fax: 554058.

**Wasalt biex taghmel l-aperturi ta' l-ALUMINIUM
u tixtieq ikollok l-ahhar teknologija
bi-ahjar kwalita' u b'xoghol mahdum professjonali?**

Ahna b'20 SENA ESPERJENZA noffrulek dan kollu:

- Double glazing b'kull tip ta' hgieg kemm PLAIN u BID-DISINN
 - Sandblasting fuq hgieg ta' l-aperturi jew tal-cupboards tal-kcejjen u anki fuq mirja
 - Sistema gdida tal-P4 u Export 60
 - Moveable Louvers
 - Roller/Vertical Blinds
 - Soffitti u PVC Folding Doors
- Disinni ta' l-Aluminium addattati ghall-gates u poggamani minn kull kulur, tajbin hafna ghal djar rustici b'dehra tal-hadid bla ma jkulluk bzonn zebgha
- Bibien tal-garages galvanizzati u wkoll bir-remote control.

Ghal aktar informazzjoni u stima b'xejn cemplu:

554058

St. Andrew's Str.,
Victoria,
Gozo.
Tel: 554056

grech

Photographer

*Photos & Video for Weddings, Engagements,
Baptisms or any Special Photographic occasion.*

Passport Photos

Colour or Black & White.

Developing & Printing Service.

Cameras - Flashlights - Films

Watches, Batteries & Video Games

Large Selection of Top Quality Frames & Albums

Frames made to order.

Cittadella Garden Restaurant

***WE SPECIALISE IN
TRADITIONAL LOCAL FOOD***

Cittadella Centre, 14/16, Sir Adrian Dingli Street,
Victoria VCT 104 - Gozo • Tel: 562062

KRONAKA TAL-PARROĊĊA

1 ta' Lulju 2000 - 30 ta' Ġunju 2001

Maghmudijiet

DATA	ISEM TAT-TARBIIJA	ISEM IL-ĠENITURI
22-07-00	Kristina-Marie Curmi	Michael Godfrey u Luigiana nee Galea
27-07-00	Darren Bezzina	Joseph u Christine Marie nee Bajada
06-08-00	Abigail Debrincat	Michael u Miriam nee Calleja
16-09-00	Jessica Mercieca	Anthony u Grace nee Grech
17-09-00	Ilona Tabone	Wilfred u Rossane nee Said
23-09-00	Rosi Desiree Carella	Antonio u Iolanta Barbara nee Kowalska
22-10-00	Ismael Habel	Joseph u Sandra nee Bugeja
29-10-00	Nicolas Attard	Martin u Marthese nee Debono
12-11-00	Andrew Jojn Tabone	John u Carmen nee Vella
19-11-00	Marley Caruana	Victor u Doreen nee Zammit
03-12-00	John Mario Cauchi	Anthony u Janice nee Muscat
08-12-00	Sean Ellis	George u Sueann nee Mercieca
09-12-00	Noel Azzopardi	John u Joyce nee Saliba
16-12-00	Michelle Saliba	Michael u Tania nee Zammit
12-01-01	Beppe Attard	Vincent u Josephine nee Bajada
03-02-01	Marija Spiteri	George u Margaret nee Spiteri
05-02-01	Andrea Galea	Paul u Moira nee Refalo
09-02-01	Nicole Marie Hili	Morris u M'Assunta nee Tabone
24-02-01	Marija Mercieca	Charles u Mary Ann nee Bezzina
25-02-01	Maria Farrugia	Joseph u Monica nee Curmi
17-03-01	Owen Rapa	Raymond u Shirley nee Bajada
18-03-01	Brittany Ann Vella	Noel u Jennifer Lynn nee Lynn
30-03-01	Laura Camilleri	Mario u Josephine nee Gauci
14-04-01	Jessica Cassar	Joseph u Mariella nee Debono
14-04-01	Gabriella Claire Vella	Joseph u Georgienne nee Xuereb
18-04-01	Francesca Jo Caruana	Ramon u Anna Marie nee Tabone
22-04-01	James William Meilaq	Michael u Nicholette nee Cardona
28-04-01	Denise Buttigieg	Mark Anthony u Maria nee Hili
01-05-01	Jeremy Paul Saliba	Anthony Paul u Margie nee Attard
26-05-01	Lara Grech	Anthony u Simone nee Abela
26-05-01	Andre' Axiaq	David Peter u Georgina nee Camilleri
30-06-01	Michele Scicluna	George u Sonya nee Zammit

Bar, Restaurant
& Pizzeria

Huang Gong Chinese
Restaurant

on 3rd Floor
Take Away Available

Roof Garden Restaurant

Serving Local Cuisine on 4th Floor

Open from June till September from 7p.m. onwards

Aljotta - Minestra - Kuskú - Imqarrun il-Forn

Spagetti biz-Zalza tal-Fenek - Hut Frisk - Fenek Stuffat

Qarabali Mimli - Bragioli - Haruf - Clamari Mimli

4, Marina Street, Xlendi Bay, Gozo. Tel: 561518 Fax: 559632

Forestals
(APPLIANCES) LTD.

Pope John Paul II Street, Victoria, Gozo

Tel: 551234, Fax: 552737

Your new property in Gozo will give you more satisfaction
when you know you have the smartest available:

Light fittings from SILHOUETTE - The Light Shop

Domestic Appliances from FORESTALS - always better.

Free estimates, deliveries and connection of appliances

Żwiġġiet

Date

28-07-00
02-07-00
23-07-00
29-07-00
04-08-00
06-08-00
20-08-00
26-08-00
26-08-00
27-08-00
10-09-00
20-10-00
02-12-00
17-12-00
20-04-01
21-04-01
05-05-01
19-05-01
02-06-01
09-06-01
16-06-01
16-06-01
17-06-01
23-06-01
23-06-01

Isem

Caspian Rabone (UK) u Monique McGoey (Canada)
Mark Joseph Buttigieg (Gala) u Lilian Zahra (Xewkija)
Godwin Grech (Katidral) u Ruth Debono (Katidral)
Darren Briffa (b'Kara) u Doreen Cauchi (Katidral)
Joseph Vella (Katidral) u Joanna Camilleri (Katidral)
George Cardona (San Ġorġ) u Rachel Azzopardi (Katidral)
Anthony Vella (Katidral) u Maria Mercieca (Fontana)
Ronnie Gatt (Katidral) u Peggy Ann Tabone (Xaghra)
Saviour Grech (Katidral) u Patricia Vella Muskat (Katidral)
Kevin Charles Muscat (Xaghra) u Monica Farrugia (Katidral)
Jason Masini (Katidral) u Orietta Cardona (Katidral)
Gregory Grech (Kercem) u Francine Lanzon (Katidral)
Jean Pierre Grech (Nadur) u Odette Cordina (Katidral)
Franky Pisani (Sannat) u Anette Grech (Katidral)
Franky Farrugia (Katidral) u Cheryl Bezzina (Katidral)
Teddy Zammit (Katidral) u Jennifer Miriam Spiteri (Katidral)
Stephan Vella (Sannat) u Joanne Calleja (Katidral)
George Larry Zammit (Katidral) u Anabel Gatt (Katidral)
George Grech (Għ'Sielem) u Phillis Azzopardi (Katidral)
John William Fereday (UK) u Isabel Collins (UK)
Albert Lupi Spencer (Katidral) u Melissa Ann Zahra (Katidral)
Louis Vella (Kercem) u Bernice Muscat (Katidral)
Robert Noel Vella (Tarxien) u Lorinda Anabel Zammit (Katidral)
Joseph Spiteri (Kercem) u Laura Zammit (Katidral)
Christopher Cassar (Sliema) u Marion Farrugia (Katidral)

Mwiet

Date

06-07-00
07-07-00
18-07-00
28-09-00
04-10-00
11-10-00
11-11-00
23-11-00
27-11-00
21-12-00
08-01-01
04-02-01
17-02-01
06-03-01
15-04-01
18-04-01
18-04-01
20-04-01
25-04-01
08-05-01
11-06-01
26-06-01

Isem

M'Antonia Vella ta' 81 sena
Antonietta Mercieca ta' 72 sena
Görge Bezzina ta' 82 sena
Anthony Zammit ta' 75 sena
Guzeppi Dimech ta' 83 sena
Tereza Attard ta' 80 sena
Guzeppi Masini ta' 66 sena
Pawla Grech ta' 75 sena
Giorgia Zammit ta' 77 sena
Mary Debrincat ta' 65 sena
Carmelo Xerri ta' 69 sena
Bertu Farrugia ta' 49 sena
Anton Gatt ta' 92 sena
Mikelina Calleja ta' 87 sena
Karl Agius ta' 85 sena
Frangisku Attard ta' 75 sena
Emanuel Schembri ta' 69 sena
Ganni Zammit ta' 85 sena
Karmnu Debrincat ta' 88 sena
Anton Theuma ta' 92 sena
Michael Sciortino ta' 86 sena
Carmelo Abela ta' 82 sena

YARIS

PARDI ENTERPRISES LTD.

Fortunato Mizzi Str., Victoria.

Tel: 21 556678, 21 551772

Such a

complete

much

car yet so

choice

Elaine Attard, Adrian Axiak, Desiree Marie Bajada, Samiro Bartolo, Joseph Bonnici, David Borg, Maria Buttigieg, Joel Calleja, Nathaniel Camilleri, Joseph Caruana, Steve Cassar, Tony Cini, Maxine Debrincat, Maria Dimech, Steve Dimech, Yana Marie Dimech, Christiana Farrugia, Emma Farrugia, Anabelle Gatt, Elio Joe Gatt, Rebecca Gerardi, Christiana Marie Grech, Daniel Grech, Giovanni Grech, Sabina Marie Grech, Gabriel Haber, Mario Mercieca, Lara Marie Mizzi, Mary Anne Portelli, Analise Schembri, Marie Christine Scicluna, Marcia Scicluna, Sarah Vassallo, Nicholas Christian Vella, Samantha Vella, Kristin Xerri, Maria Xerri, Gabriel Zammit, Maria Zammit.

Grizma ta' l-Isqof

07-08-01

Daniela Axiak, Melissa Azzopardi, Jeremy Bezzina, Raffaella Bugeja, Umberto Buttigieg, Daniel Calleja, Jan Paul Camilleri, Paul Cassar, Michael John Cordina, Conrad Joseph Farrugia, Daniel Farrugia, Manuel Farrugia, Tricia Fenech, Denis Formosa, Jana Galea, Mark Galea, Renzo Galea, Joanna Magro, Carl Mercieca, Caroline Mercieca, Darren Mercieca, Michael Micallef, Carol Ann Mizzi, Mark Refalo, Luke Said, Nadine Said, Natalie Sciortino, Daniel Sultana, Philip Sultana, Jean Pierre Tabone, Andrew Vassallo, Bjorn Vella, Christian John Vella, Maria Vella, Sarah Vella, Joseph Mario Xerri, Annie Zahra, Christian Zammit, Marita Zammit, Maryln Joan Zammit.

CHERISH MEMORIES

Corner Shop
at Charity Street, Victoria.

*Specializes in
Souvenirs, Invitations, Gifts for Wedding,
Baptisms and other specials*

*Fresh Flowers
For any Occasions.*

Tel: 21 557635 - 21 551991

YOUR ULTIMATE PEACE OF MIND

datatrak systems ltd

SOLID FOUNDATIONS. YEARS OF RESEARCH.
SIX FIGURE INVESTMENTS AND YEARS OF EXPERTISE...

This is Datatrak Systems Limited. Unique in its market. Providing security systems using the latest state-of-the-art technology for up-to-the-minute management of information, two-way data communication, accurate location of resources, tailor-made exception reporting - offered for 24 hours, 365 days of the year.

Datatrak's clients include major public entities such as the Malta Police Force, a myriad of private commercial companies, a number of boats (both pleasure and fishing crafts), a long list of properties and private motor vehicles. Indeed, Datatrak's overall package of services makes it definitely the ultimate security money can buy!

Trakbak

About 8 cars are reported stolen every day!
Better be safe than sorry - install a Trakbak system and enjoy discounts on your insurance premiums.

Boatrak

Boatrak keeps track of your movements at - from the quay to the open sea. It makes virtually impossible for your boat to get lost or stolen.

Fleetrak

This system monitors commercial fleets, track their movements all over Malta & Gozo* ensuring your full control on logistics and operations.

Alarmtrak

This system complements your alarm, ideal for both home & business ensuring complete, tamper proof security using the latest telemetry applications.*

*datatrak systems works in conjunction with the Malta Police Force

Visit the company's web site for a more comprehensive view of what this company can do for you at

www.datatrak.com.mt

F.26 Mosta Technopark MST 13 Malta Tel: 421050 Fax: 421049 <http://www.datatrak.com.mt> e-mail: info@datatrak.com.mt

SUPERSPECS OPTICIANS

Joseph P. Grech
F.B.D.O. (Lond.)
Dispensing Optician

We offer our customers:

1. Wide selection of the latest Designer Brands Spectacle Frames & Sunglasses
2. Full range of Best Quality Soft & Hard Contact Lenses
3. Availability of Prescription Lenses in either Glass or Plastic, photo chromatic lenses, High index Glass, Bifocals & Progressive.
4. Tinting of either Glass or Plastic lenses also anti-reflection coating.
5. Special Hard coating of Plastic lens Surfaces to avoid scratching.
6. Ultra Violet (UV) treatment for plastic optical lenses to give full protection against the sun and computer radiation.
7. In practice Eye Testing Clinic using the latest Eye Testing Equipment in a very cosy atmosphere.

Exclusive Agents for:

FCUK & French Connection Sunglasses

APPOINTMENT

*Appointment for Eye Testing/ Examinations
are carried out by our ophthalmologist
three times weekly and can be booked either
in our practice or by phone 21 550099*

28, Main Gate Street, Victoria Gozo VCT 103, Malta.

Tel./Fax: 21 550099, 21 551242 • Mobile: 0982 2770

Email: superspecs@vol.net.mt

WERREJ

• 1551 - 2001 · 450 Sena ta' Sagrificcji	3
• L-Istraġi ta' l-1551 u l-Leġġenda ta' Bernard De Opuò	4
Victor John Galea	15
• Il-Kor fil-Matriċi u r-Rit Ruman	17
• Monsinjur Tarċisju Gatt (1912-1966)	19
Geoffrey G Attard	21
• Santa Marija Assunta	33
Mons. Gużepi Farrugia-Gioioso	36
• Il-Knisja ta' San Qużman fl-inhawwi ta' Gużman, ir-Rabat, Ghawdex	39
Victor John Galea	47
• It-Tigrija ta' Santa Marija Tliet Mit Sena Ilu	51
Mons. Joseph Bezzina	55
• L-Assunta u Monsinjur Tarċisju Gatt	59
Dun Gużep Saliba	63
• Il-Hajja F'Ghawdex Qabel il-Gwerra	
Charles Bezzina	
• Il-Kanonku Mikelang Garroni (1818-1884)	
Winston Zammit BA(Hons) MA PGCE	
• Inkurunata Regina	
Mons Lawrenz Sciberras	
• Marija l-Arka tat-Testment il-Gdid	
Anglu Xuereb	
• Dun Anthony Mario Saliba	
Kronaka tal-Parroċċa	

Cremona Exchange Bureau

For all your Foreign Currency and Travel Requirements

- *Buying and Selling Foreign Currency Travellers Cheques. Credit Cards.*
- *Advantageous Buy-Back Guarantee on purchases of Foreign Currency over Lm250*
- *Order by phone and fast delivery at home/business*
- *All Western Union Money Transfer facilities*

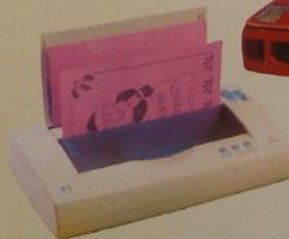
THE FIRST PRIVATE EXCHANGE BUREAU IN GOZO

**GREAT DISCOUNTS ON THE LARGEST
SELECTION OF TOYS, DECORATIONS,
BICYCLES, COMPUTERS, SOFT TOYS ETC.**

TAL-LIRA ITEMS ALSO AVAILABLE

PARTY ITEMS & GIFTS CAN BE FOUND AT UNBEATABLE PRICES

Mro. G. Giardini Vella Street, Victoria, VCT 108, Gozo - Malta
(near water works department)

Tel / Fax: 21 556431 Mob: 0949 0663

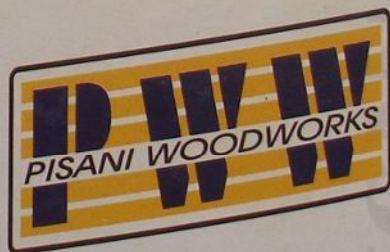
PISANI WOODWORKS has established an outstanding reputation for supplying custom designed furniture of the highest quality. Individually designed to reflect the character of your property. Our furniture combines practical efficiency with an unmistakable look and quality achieved only by the greatest attention to detail from concept to the finished product. The amazing variety of furniture, the selection of finishes, the perfection that

COMMITTED TO CREATE THE FINEST FURNITURE

comes from a total commitment. We are committed to quality and the relentless pursuit of excellence.

Call now for an estimate

Tel:/Fax: 21 565946 Mob: 0942 9340
E-mail: pww@maltanet.net